

HÂSILA

Düşünce - Kültür- Sanat Dergisi

Konu: Hak - Hukuk

Yayın Yönetmeni: Enes ÇAPKU (Yayıncı ve İmtiyaz Sahibi)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Muhammet ATALAY

Editör: Ahmet ÇAPKU

Yayın Kurulu:

Ahmet ÇAPKU

Muhammet ATALAY

Melih AYDEMİR

Ayşenur GERÇİK

Kübra ÖZDEN

Büşra KARATAŞ

Kerime Firdevs EFE

Büşra Nur EVMEK

Sayı: 7, Mart 2024 / ISSN: 2822-3098

www.hasiladergi.com

İÇİNDEKİLER

Makaleler:

Ahmet ÇAPKU - Ahlak ve Hukuk'un Savaş ile İmtihanı.....	3
Kerime Firdevs EFE - Temel Haklardan Kastedilen Nedir? (Zarurât-ı Hamse).....	7
Canan YILMAZ - Aile Kurma ve Aileyi Koruma Hakkı.....	12
Meltem GÖKMEN - Aileyi Ayakta Tutan Örf ve Hukuk	17
Kübra ÖZDEN - Anne-Baba Hakkı ve Büyüklerin Saygınlığını Koruma Hassasiyeti.....	19
Ramazan TİYEK - Alın Terini Korumak	21
Büşra KARATAŞ - İnsan-Tabiat İlişkisinin Hayata Etkisi	24

Bir Şehir:

Ayşe Sümeyye ÇEKİM – Halfeti.....	27
-----------------------------------	----

Bir Mekân:

Ahmet ÇAPKU - “Güz mü Geldi Rengin Soluk” [Edirne II. Bayezid Darüşşifası Üzerine].....	29
---	----

Mütenevvia:

Halide YENEN - Kendime Mektuplar – 5.....	32
---	----

Ahlak ve Hukuk'un Savaş ile İmtihani

'İnsan' 'olmak'. Zor ve zorunlu bir yürüyüş. Sarp yokuşu tırmanmak gibi. "İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?" (Dehr/İnsan, 1) ayeti, hem insanoğlunun dünya yüzündeki tarihi serüvenine hem 'insan' olmanın zorluğuna işaret eder. 'Emanet'in, insana yüklenmiş olması, muhtemelen bu yüzdendir. (Ahzâb, 72). "Mataramdaki suya, tuz ekledim. Aziğim yok / Uzun yola çıkmaya hüküm giydim." (İ. Özel). "Okumaktan mânâ ne ? / Kişi, Hakk'ı bilmektir // Çün, okudun bilmezsin / Ha bir kuru emektir" (Yunus Emre). Dünyaya gelmiş (düşmüş) olmak, akli kuşanmak, olup bitene mânâ vermek ve 'insan' 'olmak'...

Kur'an'da yaratılış ile ilgili ayetler hep dikkatimi çekmiştir. Hz. Adem'in yaratılışı, cennet ve oradan düşüş/iniş, dünya meşakkati, akli kullanmak, şeytan denilen (cin taifesinden) varlığın çekememezliği, Adem-Havva'nın çocuklarının kavgaları ve sonrası. Aslında bunlar, insanoğlunun iç yapısı ile ilgili temel bilgileri de veriyor. İnsanın rûhen (canlılık) Allah ile irtibatı (metafizik köken), kendisinin gör(e)mediği bir takım varlıklarla (cinnîler, melekler) arasında olup bitenler, hemcinsleri ile toplumsal hayattaki insanî ilişkileri ve kendi iç dünyasındaki mücadeleleri. Bütün bunların toplamından iç ve dış dünyada ortaya çıkan hareketlilik, yürüyüş, mücadele ve olgunlaşma (kemâle erme), daha iyiyi, güzeli, faydalıyı arama serüveni.

Beden, akıl ve gönül varlığı olan insanın temel ihtiyaçları, bu üç güzergahta kendini göstermiştir. Ziraat, ticaret, barınak/mesken/yurt ihtiyacı yanında hayret, merak, bilgilenme (belirsizliği giderme) söz konusu ihtiyaçlarla ilgilidir. Gönülün ihtiyacı olarak sohbet, gönüldaşlık (yârenlik), maddî boyutu aşarak ötelere uzanma arzusu ve temaşâ heyecanı. Bütün bunların ortak yanı ise 'güvenlik' talebidir: Bedenen, aklen ve kalben 'güvenlik' içinde olma isteği. İtminân ve huzur arayışı. Her birine dair ihtiyaçtan ortaya çıkan muhtelif ilim dalları ve bunun hayata yansması. Modern düşünce ve dünya, insanın 'gönül/kalp' varlığı oluşunu yadsıdı ve buna göre bir anlam küresi inşa etti. Adımını attığı her yere, modernite kendi düşünüyü de taşıdı. Şimdi hepimiz bu cenderenin içinde yol alıyoruz diyebiliriz. Fayda, yararlılık, güç istenci ve zafer gösterisi, modern dünya insanının olmazsa olmazı.

Eski dünya filozoflarından günümüze uzanan çizgide, aşırılıkları dizginleme, dünyayı insan onuruna yaraşır hale getirme çabası hep olagelmiştir. Zira insanoğlunun iç dünyasında akıl-öfke-istek güçlerinin ifrat tefrit halleri onu 'insan' olmaktan uzaklaştırmış, çeşitli insanlık dışı varlıklara dönüştürmüştür. Dünya tarihi kitaplarının bazı sayfalarındaki mürekkeplerin kanla dolu olması, bu hususla ilgilidir. Öfke patlamaları, kinin din yerine geçmesi, ideolojilerin muhalife tahammülü olmaması, kirli menfaat hesapların düzgün işleyen aklın buyruklarını alt üst etmesi gibi durumlar, insan görünümlü canavarların vücut bulmasını beraberinde getirmiştir. Onun için beşer olarak doğup 'insan'lık makamına yükselebilmek, toplumda ilim ve irfan ehlinin bir ideası olmuştur.

Akıl ve ahlak, insan olmak için en temel unsurlardır. Biri düşünceye (nazar) biri uygulamaya (amel) dönük bu iki unsurun, dünyaya ve Allah'a uzanan yönleri vardır. Aklın düşünce adına temel ilkeleri, kuralları vardır. Soru şudur: Ahlak'ta 'iyi' ve 'kötü'yü belirleyen ne olacaktır? Materyalist ve ona yakın duran düşünce biçimleri, başka unsurlar yanında genelde, akli merkeze alır. Allah'a inananlar ise iyi-kötüyü belirleme yetkisini Allah'ta görür. Zira, derler, bu durum, insana bırakılmış olsaydı, kişiöğlü, kendi menfaatine olana 'iyi', zararına olana 'kötü' diyebilirdi ki, bu durumda ortaya çıkan şey 'ahlak' olmazdı. Onun için Hz. Muhammet misali, "Hırsızlığı kızım da yapmış olsa, ellerini keserim!"¹ diyebilen kaç kişi olabilir şu dünyada? Bu açıdan Tolstoy, Aliya İzzetbegoviç, Teoman Duralı misali düşünürler, "Allah yoksa, ahlak da yoktur" diyeceklerdir. Ahlak'ın temelini Allah'ı koyarlar.²

İnsan öfkesinin tavan yaptığı durumlar olabilir. Bunun en bariz zamanı, savaşlardır. Yapılan deneyler, barış zamanlarında normal olan kişilerin savaş ve öfke patlamaları ya da güç istenci dönemlerinde anormal tavırlar sergileyebildiklerini ortaya koymuştur.³ Sözü edilen anormal zaman dilimlerinde insanı 'normal/denge/adalet' çizgisinde tutacak olan nedir? Çeşitli felsefî temelli ideolojilerin ve/veya ideolojiye bürünmüş dinî inanış biçimlerinin dünya ölçeğinde insanlığa ne tür acı bedeller ödettiğini biliyoruz. Demek ki, asıl olan, savaş ve barış dönemlerinde 'insan' 'olmak' için 'denge'de kalmaktır. Bu zaviyeden, İslam fıkında (hukuk) özellikle savaş dönemlerinde Allah'a inananlara getirilen ahlakî-hukukî ilkeler nelerdir sorusuna kısa bir atf-ı nazar edebiliriz.

...

İslam savaş ahlakı ve hukukunun oluşumunda vahiy ve aklın tecrübeye dayalı verileri, temel teşkil eder. Zira Hz. Peygamber ve etrafındaki sahabesi, ticaret ve ziraatle geçim yapan, saldırı ve savaşların eksik olmadığı bir coğrafyada yaşamıştır. Bu açıdan yağma ve yıkımların sıkça yaşandığı, kuralların duruma göre hiçe sayıldığı,⁴ Mekke müşrik yönetiminin kapitalist dünya görüşü 'insan' 'olmak'ın önünde önemli engeller olmuştur. Böyle bir ortamda aşağıdaki ayetler ne anlam ifade eder sorusuna bakabiliriz:

"Sizinle savaşanlarla, Allah yolunda savaşın, fakat haksız yere saldırmayın. Allah haksız yere saldıranları, sevgisinden mahrum eder!" (Bakara-190). "Ey iman edenler savunma tedbirinizi alın. Bölük bölük ya da hep birlikte savaşın." (Nisa-71). "Size kim saldırırsa siz de ona, size saldırdığının misliyle saldırın; fakat Allah'tan sakının ve bilin ki Allah takva sahipleriyle beraberdir. Hem Allah yolunda sarf edin, kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın ve iyilik edin! Çünkü Allah iyilik edenleri sever." (Bakara 191-195).

İslam savaş hukukunda asıl olan, gönüllerin fethidir. Bu açıdan savaşta öldürülme korkusuyla kelime-i şehadet getiren birini öldüren Üsâme b. Zeyd'i, Hz. Peygamber, "O kişinin açıp da kalbine mi baktın!" diyerek azarlamıştır. Aynı şekilde Allah Rasulü, Huneyn Gazvesi'nde savaşta çocukların öldürülmeyeceğini ve onların savaşta silah altına alınamayacağını dile getirmiştir. Savaş halinde geri planda bazı insanî hizmetler haricinde

¹ Buhari, "Enbiya", 54; Müslim, "Hudûd", 8-9; İbn Mâce, "Hudûd", 6.

² Ahlakî iyi-kötü'nün temelinde yaratılışın olabileceğine dair bkz. https://www.youtube.com/watch?v=v-_vbx-XPXo&t=12s [Erişim: 02.02.2024].

³ Milgram Deneyi. Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=QDEYkzA6Z3Y> [Erişim: 02.02.2024].

⁴ Tevbe Suresi, 37.

kadınların güvenliği öncelenmiştir. Mekke Fethi öncesi yolda gidilirken (sefer hali) hayvanlara zarar verilemeyeceği ve onların rahatsız edilemeyecekleri talimatı gelmiştir. Esirlere insanca davranmak esas alınmıştır.⁵ Mute Savaşı öncesi verilen talimat şöyledir: “Allah yolunda gaza ediniz. Zulüm yapmayın, haksız yere zimmetinize mal geçirmeyin. İnzivaya çekilip kiliselerinde ibadet edenlere dokunmayınız. Sadece düşmanlarınızla savaşın. Kadınları, çocukları ve yaşlıları öldürmeyin. Ağaçları kesmeyin ve evleri yakmayın/yıkmayın.”⁶

Buna göre: Savunma tedbirleri almak, karşı taraf savaş açmadıkça savaşa girmemek, zulme uğrayanları zalimlerin elinden kurtarmak, düşman tarafı barış isterse barışa yanaşmak, savaş halinde bile Allah’tan korkmak ve taşkınlığa/zulme yönelmemek, barış halinin her zaman daha iyi olduğunun bilinci ile hareket etmek, İslam savaş ahlakının temel kabulüdür. Bu ahlak ve ilkelerin kabulünün yansıması, Medine döneminde on yıl boyunca Hz. Muhammed’in katılmış olduğu yirmi yedi (27) gazvede (ki, yedisinde savaş hali yaşanmış) Müslümanlardan vefat edenlerin sayısı yaklaşık yüz elli (150), karşı tarafların kaybı ise yaklaşık iki yüz elli (250) geçmez, şeklinde kendini gösterir.⁷

Yakın tarihte Bosna Savaşı olarak bilinen harpte Bosna Hersekliilere başkomutanlık yapan Aliya İzzetbegoviç’in subaylara yönelik konuşması şöyledir:

“Askerlerin hayatına değer verin, bu sizin göreviniz, sorumluluğunuz. (Askerler), ana-babalarının evlatları, sizin emrinizde olan bir çocuk, ailesinin ise her şeyi.”⁸ “Allah bizi zor bir imtihandan geçiriyor. İnsanlarımız boğazlanıyor, kadınlarımız ve çocuklarımız öldürülüyor, camilerimiz yıkılıyor ve biz ne onları ne de onların kadınlarını ve çocuklarını öldürmek, kiliselerini yıkmak istiyoruz. Bunu yapmak istemiyoruz. (...) bu bizim tarzımız değil. (...) öteki dine, öteki ulusa ve politik duruşa saygılıyız. (...) Gračanica ve Sopocani manastırları yerlerinde duruyorlar. Türkler buraları tahrip etmediler. Çünkü inandığımız Kitap (Kur’an), bu türden bir tahribatı reddediyor. (...) Eğer yasalar, Allah’ın yasaları ise onların zaman ve mekan üstü oldukları kesindir. (...) İnsanlar tarihe hükmedemezler. Allah hükmeder ve O ne derse o olur.”⁹

“Bizim insanlarımız ve kendimize ait ahlakımız vardır. Onların ise teknikleri ve maddi üstünlükleri vardır. Burada gerçekten ruh ve madde mukayesesi söz konusudur ve bu savaşta ruh galip olacaktır.” “Sırplar, toplumların ortak hafızalarında ebedi olarak soykırımlarla, katliamlarla, kadınlara tecavüzlerle, kültürel müesseseleri yerle bir etmeleriyle kalacaktır.”¹⁰

Aliya, insan tabiatında yer alan ‘anlayışlı olma’nın sulanması gereken bir fidan gibi olduğuna işaret eder. Çünkü anlayışlılık, tabii bir davranış değil, bir kültür işidir.¹¹ Bu açıdan dünya yüzünde ‘medenî’ geçinip de ‘insan olmak’ konusunda sınıfta kalanlara, İslam

⁵ “Onlar, kendileri (yemek) istedikleri halde yiyeceği yoksula, yetime ve esire ikram ederler.” (el-İnsan 76/8); “O sarp yol nedir, bilir misin? Köle âzat etmektir.” (Beled, 90/12-13).

⁶ <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2080004> [Erişim: 03. 01. 2024].

⁷ Bu sayılara iç mücadele olduğu için Benî Kureyza kuşatması sonrası öldürülenler dâhil değildir.

⁸ Aliya İzzetbegoviç, *Konuşmalar*, çev. Fatmanur Altun, Rifat Ahmetoğlu, İstanbul 2003, Klasik Yay., s. 13.

⁹ İzzetbegoviç, *Konuşmalar*, sf. 20-21.

¹⁰ İzzetbegoviç, *Konuşmalar*, sf. 63.

¹¹ İzzetbegoviç, *Konuşmalar*, sf. 49.

düşüncesinin anlatacağı ne çok şey vardır diyebiliriz. Ancak bunun kuvveden fiile dönüşebilmesinin yolu, Müslümanlığın temsil boyutunda kendini göstermesinden geçer. Başka bir ifade ile ‘insan, insanın kurdudur!’ kabulüne mukabil ‘insan, insanın yurdudur’ ilkesinin dünya yüzünde kendini bi-hakkın gösterebileceği bir anlayış ve toplum yapısının vücut bulması, önemli bir temennidir.

...

Savaşın mantığı, insanları daima ahlaki aşırılıklara iter. Ahlaki ve hukuki sınırların olmadığı ve gücün yegâne belirleyici etken olduğu bir savaş anlayışı, insanı en ilkel güdülerinin esiri haline getirir ve dünya tarihinin hiç de yabancı olmadığı, Tolstoy’un betimlediği şu korkunç sonuçları doğurabilir:

“Batı Avrupa kuvvetlerinin, 12 Haziran’da Rusya sınırını geçmesiyle savaş başladı. İnsan aklına ve doğasına aykırı olan her şey gerçekleşti. Milyonlarca insan birbirine karşı, dünyanın bütün mahkemelerinin asırlarca uğraşsalar kayıt altına alamayacakları sayısız suç işledi, birbirini aldattı, ihanet etti, hırsızlık, sahtekârlık, kalpazanlık, yağma, kundakçılık yaptı, cinayet işledi ve bunları yapan insanlara suç işlemiş gözüyle bakılmadı. 1789 yılıyla başlayan bu yirmi yıllık dönemde çok sayıda tarla sürülmedi, evler yandı, ticaret yön değiştirdi, milyonlarca insan yoksullaştı, zenginleşti ve göç etti. En önemlisi de ‘hemcinsini sev’ buyruğuna iman eden Hristiyanlar, birbirini öldürdüler.”¹²

Yahudi kutsal kitapları ve düşüncesinde yer alan seçilmişlik anlayışı insanî planda savaş halinde ahlakın ve hukukun nerede olduğu konusunda düşündürücüdür. “Şimdi git, Ameleki vur. Ve onların her şeylerini tamamen yok et. Ve onları esirgeme, ve erkekten kadına, çocuktan emzikte olana, öküzden koyuna, deveden eşeğe kadar hepsini öldür.”¹³ (I. Samuel, Bab 15/3). “Ancak Allahın, Rabbin miras olarak sana vermekte olduğu bu kavmların şehirlerinden nefes alan kimseyi sağ bırakmayacaksın.” (Tesniye; 20/16). “(...) Bu milletlerin şehirlerinden olmayıp senden çok uzakta bulunan bütün şehirlere böylece yapacaksın”¹⁴ (Tesniye, 20; 13-15). Bugün İsrail-Filistin arasında Gazze örneğinde yaşanan savaşta, Batı’nın, insan hakları çerçevesinde insanî değerler olarak dünyaya anlattığı kavramların buharlaştığı bir gerçektir. Aydınlanma aklının ürettiği insanî değerler zor zamanlarda kendini göster(e)miyorsa ve bazı dinlerin savaş ahlakı kendini vahşet boyutunda sunabiliyorsa, modern zihniyetin ürettiği sömürgecilik¹⁵, tektipleştirme, ideolojilerin ötekileştirici tutumları, kapitalizmin toplumsal gelir dengesini bozucu yönü söz konusu ise bu durumda dünya ölçeğinde insanoğlunun yeni bir insanî arayışın içine girmesi, geriye bir ‘umut’ olarak kalıyor.

¹² <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2080004> [Erişim: 03.01.2024]. Sf. 481.

¹³ Bkz. Nuh Arslantaş, <https://www.indyrturk.com/article-author/prof-dr-nuh-arslanta%C5%9F> [Erişim: 03.02.2024].

¹⁴ *Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*, İstanbul 2000, Kitabı Mukaddes Şirketi, Acar Matbaacılık.

¹⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=ZYhpPPoATXQ&t=8s> [Erişim: 03.01.2024].

<https://www.indyrturk.com/node/156991/ya%C5%9Fam/avrupa-ve-amerikan%C4%B1n-karanl%C4%B1k-tarihi-insan-hayvanat-bah%C3%A7eleri> (erişim: 3 1 24) – Avrupa İnsan Hayvanat Bahçeleri.

Temel Haklardan Kastedilen Nedir? (Zarurât-ı Hamse)

Dinde yeri olan, huzur ve mutluluğun sağlanması ve korunması için gerekli beş temel esas vardır. Bunlara “zarûriyyât-ı diniye” adı verilir. Bu beş temel esas şunlardır: 1-Nefsin (canın) korunması, 2-Aklın korunması, 3-Dinin korunması, 4-Neslin korunması, 5-Malın korunmasıdır.¹⁶ Aynı zamanda canın, aklın, dinin, neslin ve malın muhafazası, İslam âlimlerince dinin temel amaçları (makâsıdu'ş-şeria) olarak görülmüştür.¹⁷

Usûl-i fikhin temel konularını makâsıd açısından inceleyen Şatıbî'ye göre, bu beş şeyin korunmasına bütün dinlerde ve milletlerde uyulmuştur. Çünkü bunlar olmadan din ve dünya işlerini yapabilmek zordur. Bu beş maslahat korunmadığı zaman dünya işlerinde fesat ve kargaşa hakim olur, hayat ortadan kalkar. Aynı şekilde ahiret işleri de sekteye uğrar, kurtuluşa erme tehlikeye girer diyebiliriz.¹⁸

İslam hukukunun temel amaçları, varlığı ve yokluğu bakımından hem dünyevî hem uhrevî sonuçları olan, insanın ve toplumun dünya hayatını muntazam şekilde yürütmesi için varlığı ve korunması zorunlu olan amaçları ifade eder. Ayrıca refah toplumu için de İslam hukukunun evrensel görüşüne göre korunması gereken değerler de aynı şekilde beş tanedir: Dinin korunması, hayatın korunması, aklın korunması, nesillerin korunması, malın korunması.¹⁹ Aslında İslam, bu beş temel prensibin yüceltilmesine özel önem vermiş ve her birinin varlığını, devamlılığını ve korunmasını sağlayacak hükümler koymuştur. Böylece din, nefis, fikir, nesil ve mal mülk, varlığını sürdürür ve amaçlanan faydayı sağlar.²⁰

İbn Haldun, meşhur kitabı Mukaddime'de "İnsan toplumunun kaçınılmaz olduğunu" ve yeryüzünde toplumsuz yaşamın olamayacağını vurgulamıştır. Çünkü insan, toplum içinde doğar ve toplum olmadan yaşayamaz. Eğer toplum hayatta kalmak, ilerlemek ve barışçıl, güvenli bir ortamda yaşamak istiyorsa, ilişkileri düzenlemek ve çatışmaları sona erdirmek için bir takım kurallara ihtiyaç duyar. Bu kurallara kanun da denir. Bu kanunların bir kısmı canla, bir kısmı din ve dini inançların korunmasıyla, bir kısmı nesillerin korunmasıyla, bir kısmı insanların sahip olduğu mallarla ilgili olup emek yoluyla elde edilir. Bunlardan biri ihlal edildiğinde kargaşa ortaya çıkar ve bu durum toplum çökünceye kadar devam eder.²¹

Canın Korunması (Hıfzu'n-Nefs)

Evrensel insan hakları beyannamesi madde-1'de “Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler.” Madde-3'te ise “Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır” ifadeleri yer alır. Her ne kadar günümüzde Gazze olaylarında bu maddelerin

¹⁶ Hasan Kamil Yılmaz, “Zarûriyyât-ı Dîniye ve Sağlam Aile Yuvası”, *Altınoluk Dergisi*, 2006 – Mayıs, S. 243, 5.

¹⁷ Hulusi Arslan, *Dinin Amaçları Açısından Trafik Kuralları*, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din ve Trafik Sempozyumu, Malatya 2016, 47.

¹⁸ Hulusi Arslan, a.g.e., sf. 51.

¹⁹ Emine Sarıtemur, *Hanefi Fıkıh Geleneğinde Bir Kavram Olarak Canın Korunması*, Yüksek Lisans Tezi, 2022, 18.

²⁰ Cumali Ömeroğlu, *İslam Hukukunda Malın Korunmasına Dair Hükümler*, Yüksek Lisans Tezi, 2018, 8.

²¹ Cumali Ömeroğlu, a.g.e., sf. 1.

nazar-ı itibara alınmadığını görsek de, bu maddeler bütün insanlara yönelik ifadeler olarak kabul edilmektedir.

İslam'da nefsin korunması Allah tarafından konulan ve Hz. Muhammed'e indirilen dinde (İslam), varlığını devam ettirme ve varlığını ihlal edici her türlü şeyden korumayı hedefleyen vesilelerdir.²² Canın korunması için insanın dünyada ve ahirette cezadan korunması, kendine mukayyet olması, nefsi haramdan korumak, nefsi koruyup onu bilmek anlamlarını da içermektedir.

Hayatın korunması açısından bakıldığında yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli miktarda yemek, içmek ve giyinmek gerekmektedir. Ayrıca kişiliğe aykırı davranışlar yasaktır, cinayete teşebbüs halinde kısas (misilleme), diyet (tazminat) ve kefaret gibi cezai yaptırımlara tabidir. İslam âlimleri, canın korunmasıyla ilgili olarak ceza düzeninin hikmetini kısaca şöyle açıklamışlardır: "Kisas, sosyal hayatın korunmasına sebeptir; çağrılanlar arasında soylu veya eşraftan olması hiçbir şekilde fark etmemektedir, çünkü insanlık bakımından eşittirler. Zulüm ve cinayette fitneyi yatıştırmak için 'Ve ey akıl sahipleri! Sizin için kısasta büyük bir hayat vardır. Umulur ki siz (katilden) sakınırsınız'"²³ ayetiyle kısas meşrudur. Çizgiyi aşmaya çalışanlar, kısas korkusu nedeniyle cinayet işleme cesaretine sahip olmadıklarından, özel hayatları hem bir güvenlik aracı hem de adaletin ifade edilmesinin ön şartıdır. İhtiyaç ve sıkıntı zamanlarında azimet-ruhsat meselesini ön plana çıkararak Allah şöyle buyuruyor: "Allah, size, leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilmiş olanı haram kıldı. Her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına tecavüz etmeden ve haddi aşmadan yemesinde vebal yoktur. Şüphe yok ki, Allah çokça bağışlayan ve esirgeyendir."²⁴

Peygamber Efendimiz, evrensel insan hakları konularını içeren Veda Hutbesi'nde kan davalarının haram olduğunu şu sözleriyle bildirmiştir: "Ashabım! Cahiliyet döneminde güdülen kan davaları tamamen kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası, Abdülmüttalib'in torunu (amcalarımdan Hâris'in oğlu) Rabîa'nın kan davasıdır." Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: "Ey iman edenler, mallarınızı karşılıklı rıza ile gerçekleştirdiğiniz ticaret yolu hariç, batıl yollarla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz, Allah size karşı çok merhametlidir"²⁵ Bu ayette kasten can alma anlamının yanı sıra, Allah'ın haram kıldığını yapma, günah işleme, hırsızlık yapma anlamları da bulunmaktadır.²⁶

Aklın Korunması

İnsanı diğer canlılardan ayıran temel vasıf ve en büyük nimet olan akıl, dinin temel ve ilk şartıdır. Dini ışık, akli göz olarak ele aldığımızda ışık olmayınca göz görmez, göz olmayınca ışığın nuru anlaşılmaz, dolayısıyla akıl ve din bir bütün gibidir. Aklını koruyan kendini, dinini ve insanlığını korumuş olur. Aynı zamanda akıl, dini anlamada kitaplara ve peygamberlere muhtaçtır diyebiliriz.

²² Emine Sarıtemur, a.g.e., sf. 23.

²³ Bakara, 179

²⁴ Bakara, 173

²⁵ Nisa, 29

²⁶ Cumali Ömeroğlu, a.g.e., sf. 9.

Kur'an-ı Kerim'de akla, eşyayı anlama yeteneği verilmiş olup, aynı zamanda ilahi gerçekleri algılayıp anlama, bunlar üzerinde düşünme ve yorum yapma sorumluluğu ve yetkisi de verilmiştir. Aslında "Allah, anlayasınız diye ayetlerini açıklıyor" ayeti aklın bu fonksiyonuna işaret etmektedir.²⁷ Akli koruma açısından alkol, ruhu tecrit eder ve bütün kötülöklere kaynaklık eder. Alkol, insanın vücudunu harap ve kişiyi muhakeme yeteneğinden mahrum etmektedir.²⁸ "Ey iman edenler! İçki, kumar, putlar, fal, uğur okları şeytanın işi pisliklerdir, ancak onlardan uzak durarak kurtulabilirsiniz. Şeytan, içki ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymak ister."²⁹

Dinin Korunması

Ceza hukukunun temel özellikleri şöyle sıralanabilir: a) Bütün dinler aynı korunma imkânlarından yararlanır; dinler arasında ayırım yapılmaz. b) Dini inançlar ve bu inançların gereklerini karşılama olanağının, dolayısıyla din hürriyetinin, doğal bir sonuç olarak görülmesi. c) Cezai amaç, dinin kendisi veya gereklerinin yerine getirilmemesi değildir. İnsanların dine olan inanç ve bağlılığı bir özgürlük olarak kabul edilir ve korunur. d) Suçun meydana gelmesi, failin "özel kast", yani başkalarının dini inançlarına saldırmakla gerçekleşmesine bağlıdır. e) Din özgürlüğünün ihlali, kamu düzenine ve kişilere karşı suç sayılır.³⁰

Milletleri ayakta tutan güç, bir hayat nizamı ve bir yol haritası olarak zikredebileceğimiz dinin korunması beş esas arasında sayılmaktadır. Dinde zorlama yoktur, kolaylık prensini söz konusudur. 'Sizin dininiz size, benim dinim bana',³¹ 'dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin'³² gibi müjdelerin yanında, 'Müslüman olun kurtulun' sözü, Medine Vesikası'nda yer alan 'hiçbir insan inancı yüzünden baskı görmeyecek' maddesine kadar hem dinin korunması hem dini yaşayanların hür şekilde dinlerini yaşamalarının korunması ilkesi İslam'da mevcuttur.

Dini korumanın iki yolundan biri; dini doğru öğrenmek ve öğretmek, diğeri ise dini düzgün yaşamaktır. Bilinmeyen bir şeyin korunması mümkün olmayacağından dini iyi şekilde öğrenmek, din neyi helal neyi haram bildirmişse Kur'an ve sünnete bakarak anlamaya çalışmak gerekir. Aynı zamanda kişinin gündelik hayattaki duyularını ve duygularını İslami açıdan murakabe etmesi, dinin korunmasında mühim bir rol oynar.

Neslin Korunması

Dini açıdan bir neslin korunması, insanlığın devamını engelleyen ve bir neslin bozulmasına neden olan şeylerden korunması anlamına gelir. Bu durumda nikahsız birliktelikler yasaklanmış, çocukların ve yetişkinlerin uyuşturucu ve zararlı alışkanlıklardan korunması istenmiştir. Çünkü nikahsız beraberlik nesillerin birbirine karışmasına,

²⁷ Hulusi Arslan, a.g.e., sf. 54.

²⁸ Cumali Ömeroğlu, a.g.e., sf. 16.

²⁹ Maide 90-91.

³⁰ Çetin Özek, *Din Özgürlüğünün Korunması ve Dinsel Haklardan Yararlanılması Konusunda Bazı Düşünceler*, 77.

³¹ Kafirun, 6

³² Kehf, 29

evlenmemek ve çocuk sahibi olmamak ise nesillerin yok olmasına yol açacaktır. Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir: “(Sizden) ayrıldığında, yeryüzünde bozgunculuk yapmayı, ekinleri ve gelecek nesilleri helak etmeyi ister. Allah, bozguncuları sevgisinden mahrum eder!”³³ Dolayısıyla İslam, insan türünün devamına ve eğitimine katkıda bulunan şeyleri teşvik ettiği gibi, insanlığın yok olmasına ve bozulmasına etki eden şeyleri yasaklamaktadır.³⁴ Buna zina örnek verilebilir. Zina, neslin karışmasına sebep olduğundan zürriyet mefhumunu yok eder. Birçok kez doğan veya doğacak olan çocukların öldürülmeleri veya diğer yaşayanların da soylarının bilinmemesi ile neticelenen iğrenç bir yoldur.³⁵ Rasulullah, “Herhangi bir toplum içerisinde, fuhşiyat apaçık olur da sonuçta onlar onu aleni hale getirirlerse, kesinlikle onların arasında veba ve geçmiş ümmetlerde benzeri görülmemiş hastalıklar ve dertler yayılır!”³⁶ buyurmuştur.

Aile kurmak dinen teşvik edilmiş ancak zina gayr-i meşru bir yol olarak görülmüştür. Nitekim zinanın başlangıcı sayabileceğimiz gözleri haramdan sakındırmak ile ilgili “Mümin erkeklere söyle gözlerini haramdan sakınsınlar. (...) Mümin kadınlara söyle gözlerini haramdan sakınsınlar”³⁷ ayeti bu açıdan dikkat çekicidir. Neslin devamını sağlayacak olan evlatlar hayatın imtihanı oldukları gibi dünya hayatının süsü, kalbin meyvesi, cennetin kokusu ve Allah'ın en büyük armağanı olmaktadır. “Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun”³⁸ ayetini göz önünde bulundurarak her anne baba üzerine düşeni yapar. Bunun dışından kişinin ruhen ve bedenen gelişimini sağlayan anne-babanın yanı sıra eğitim kurumları ve yayın organları olduğunu söyleyebiliriz.

Malın Korunması

İnsan fıtrati, eşya edinmeye ve biriktirmeye meyillidir. Ancak insanın metâyaya olan bu eğilimi İslam tarafından düzene konulmuştur. “İnsanlar, kendilerine konan kurallara uymazlarsa, onların mal sevgisi ortaya çıkar ve bu da haddi aşmaya götürür.”³⁹ Haddi aşım yetim malına el uzatanlar ayette ikaz edilmiştir: “Yetimin malına el uzatmak, ona zulmetmek İslam tarafından büyük bir günah sayılmış ve yetim malı yemenin uhrevi cezası da belirtilmiştir. “Gerçekten, yetimlerin mallarını zulmederek yiyenler, karınlarına ancak ateş doldurmuş olurlar. Onlar, çılgın bir ateşe gireceklerdir.”⁴⁰

İslam, malın korunması için malı tehdit eden unsurların ortadan kaldırılması amacıyla çeşitli hükümler koymuştur. Dinde geçimini sağlamak için çalışmak ibadet olup meşru yolla mülkiyet kazancına teşvik varken, gayr-i meşru yollardan olan gasp, yağma, rüşvet, kumar, dolandırıcılık, hile-aldatma, karaborsa, tefecilik, faiz ve israf yasaklanmıştır.⁴¹ Kur'an-ı Kerim'de alışveriş helal iken faizin (ribâ) haram olduğu ifade edilir. Haram kazancın peşine

³³ Bakara, 205

³⁴ Hulusi Arslan, a.g.e., sf. 57.

³⁵ Mesut Bayar, “Neslin Korunması İlkesi Kapsamına Dair Bir İnceleme”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 2. 2020, 134.

³⁶ İbn Mace, Fiten, 22.

³⁷ 08.12.2017 Cuma. Örnek Vaaz. İslam Dininde Korunması Esas Olan Evrensel Değerler.

³⁸ Tahrim, 6.

³⁹ Cumali Ömeroğlu, a.g.e., sf. 130.

⁴⁰ Nisa, 10.

⁴¹ Cumali Ömeroğlu, a.g.e., sf. 131.

düşen, şiddetli bir azapla uyarılmıştır. Her fert bu uyarıyı dikkate alıp başta faiz olmak üzere bütün meşru olmayan kazanç yollarına girerek kendisini ateşe atmamalıdır.⁴² Faiz yiyenlerin şeytan çarpmış gibi kabirlerinden kalkacağına dair bir başka ayet faiz hususunda bir ikaz niteliğindedir.

Malın korunması ilkesi ticarete de geçerliliğini sürdürmektedir. “Müslüman, müslümanın kardeşidir. Bir Müslüman, kardeşine kusurlu bir şeyi satacak olursa, kusurunu ona açıklamadan satması helal değildir.”⁴³ Zayi ve telef edilen malları tazmin zorunluluğu vardır. Böylece kişinin hakkı gözetildiği gibi zekat ve sadakayla muhtaçların hakları da gözetilmektedir.

Kişinin başkasının mülkünde rızası olmadan tasarruf edemeyeceği, rüşvet alan ve verenin cehennemlik oluşu, malı uğruna öldürülenin şehit oluşuyla malın korunması gerçekleşmektedir. Zarurat-ı hamse olan beş esas (canın, aklın, dinin, neslin ve malın korunması) neredeyse bütün inançlarda vardır diyebiliriz. Bu esaslar olmazsa, dünya işleri fesada uğrar, cennet ve huzura kavuşma ancak hayal olur. Bu beş maslahata riayetle dünya ve ahiret saadeti hedeflenir. Bunlar olmadan din ve dünya işlerini düzene koymak oldukça zordur.

⁴² Cumali Ömeroğlu, a.g.e., sf. 47.

⁴³ İbn Mace, Ticaret, 45.

Aile Kurma ve Aileyi Koruma Hakkı

Aile, doğum, evlilik ve süt bağıyla bir araya gelen bireylerden oluşan sosyal bir yapıdır. İlk insanın yeryüzüne ayak basmasıyla aile kurumu oluşmuş ve yaratıcının iradesiyle ilk insan bir aileye sahip olarak yaratılmıştır. Hz. Adem yanında Hz. Havva'nın yaratılmış olması bunun en güzel örneğidir. İslam dininde aile, sosyal hayat içerisinde gerekli bir kurum olarak görülmüş, insanın mutluluğu için temel kabul ettiği ailenin önemini Kur'an'da, Rum suresi 21. ayette şöyle vurgulanmıştır, "İçinizden kendileriyle huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun varlığının ve kudretinin delillerindedir. Şüphesiz bunda, düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır." Bireyler arasında sevgi ve merhamet var etmesiyle aileyi huzurlu bir yuva yapan Allah, yine bu huzur ve muhabbetin devam etmesi için emir ve tavsiyeler de bulunmuştur. (Çolak, 2016: 107).

İnsanlık tarihi ile beraber var olan aile, bütün toplumlarda görülmüş, neslin devamı ve ahlaki çöküntüyü önlemede önemli bir yere sahip olmuştur. Aile kurumu, insanların gelişiminde, toplumların medenileşme sürecinde önemli bir vasıta. Bu nedenle tarihin her döneminde aile kurumuna ihtiyaç duyulmuştur. (Bayar, 2011: 89). Çünkü aile, toplumun özüdür ve toplumdaki örgütlenme aileden başlar. Aile içindeki bireylerin maddi ve manevi bazı ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçların karşılanması, kuşakların güçlenmesini, maddi ve manevi değerlerin artmasını ve bu değerlerin sonraki nesillere aktarılmasını sağlar. (Cansel, 1960-1970: 11). Aile kurma ve aileyi koruma hakkı genellikle temel insan hakları içinde yer alır. Aile kurma hakkı, bireyin evlenme ve aile kurma özgürlüğünü içerir. Aileyi koruma hakkı ise ailenin devamını sağlamak, çocukları korumak ve aile birliğini desteklemek amacıyla tanınan hakları içerir. Bu haklar, uluslararası sözleşmeler ve birçok ülkenin yasalarında koruma altına alınmıştır. Ayrıca, bu haklar genellikle toplumun sosyal düzenini sürdürmeye yönelik olarak da değerlendirilir.

Huzurlu ve sağlıklı aile yapılarında, aileyi oluşturan fertler arasında, ilişkiler yasa dışı ve kuralsız yürür. Medeni Kanun'un 185. Maddesine göre: "Eşler, evlilik birliğinin mutluluğunu elbirliğiyle sağlamak ve çocukların bakımına, eğitime ve gözetimine beraberce özen göstermekle yükümlüdürler. Eşler birlikte yaşamak, birbirlerine sadık kalmak ve yardımcı olmak zorundadırlar." Yine Medeni Kanun'un 322. Maddesine göre: "Ana baba ve çocuk, aile huzurunun ve bütünlüğünün gerektirdiği şekilde birbirlerine yardım etmek, saygı ve anlayış göstermek ve aile onurunu gözetmekle yükümlüdürler." Bu ilişkilerin tamamı güven duyma esasına dayalı sürekli yaşam birliği ilişkileridir. Dolayısıyla aile hukuku kuralları esnek kurallardır. Mutluluk, dayanışma, sevgi ve saygı gösterme, aile onurunu koruma hukuk ve yasayla sağlanacak erdemler değildir. (Kapancı & Başoğlu & Serozan, 2016: 532-533).

Toplumların oluşmasında en küçük sosyal yapı olan ailenin şekillenmesindeki etkenlerden biri de dindir. Din insanların hayatlarını şekillendirmede, aile ve toplumun oluşmasında önemli bir yere sahiptir ve her din, kendi insan anlayışı çerçevesinde aile kurumunu şekillendirmektedir. Yahudi inancında aile, sosyal bir yapı olmanın ötesinde dini bir yapı ve kutsal bir kurum olarak kabul edilir. Bu inanca göre birey, tabiatı gereği karşı cinsle birlikte bir bütün oluşturmaktadır. Yahudi inancında aileyi korumanın temel esası, toplumun

bozulmasının önüne geçmektir. Bunun için aile, kuruluş aşamasından itibaren ilahi emir ve yasaklar çerçevesinde şekillenmekte, neslin çoğalması ve onu korumak için kutsal metinler dikkate alınmaktadır. Kutsal metinlerde aileyi korumak için kurallar bulunmakta, eşlerin aileyi yıkan ve toplumun bozulmasına neden olan zina suçunu işlemeleri ve gayri meşru ilişkilerde bulunmaları kesin olarak yasaklanmıştır. Hristiyanlık inancında da aile sosyal bir yapı değil dini bir yapı olarak kabul edilmekte, Tanrı tarafından kurulduğu var sayılmakta ve Tanrı'nın ailesi olarak kabul görmektedir. Kurulan bu aile, İsa ile Kilise'nin birlikteliğine benzetilmektedir. Hristiyanlıkta aileyi kurmanın amacı, neslin çoğalması, ahlaki bozulmayı engelleme ve zinaya düşmemek için bir araçtır. (Eşmeli, 2017: 62-69).

İslam dini aileye büyük önem vermiş ve aile, Allah ve Rasulü'nün getirmiş olduğu ilkeler çerçevesinde şekillenmiş, bireylerin nikahla evlenip aile kurmaları çeşitli ayet ve hadislerle teşvik edilmiştir. İslam dininde aile, neslin ilahi iradeye göre devamını sağlar ve değerlerin sonraki kuşaklara aktarma görevini yerine getirir. İslam aile yapısı, sağlıklı bireylerin yetişmesi için sağlıklı bir aile ortamını gerekli görmekte, ailedeki fertlerin birbirlerine karşı olan görev ve sorumluluklarına geniş yer vermektedir. İslam'da nikah bir misak ve akittir, diğer dinlerde olduğu gibi tam olarak dini bir yapı olarak görülmemekle beraber, ilahi iradeye uygun bir şekilde kurulması yönünde önemli bir olgudur. Bu açıdan bireyin Allah'ın helal dairesi içinde maddi, manevi ihtiyaçlarını karşılama imkanı sunan toplumun temel taşıdır. İslam dini aile kurmayı bireylerin tabiatları gereği olan nefsanî ihtiyaçlarını huzur ve sevgi içerisinde, zinaya düşmeden gidermeleri, gayri meşru ilişkilerden uzak durarak nesilleri korumak ve neseplerin karışmasını engellemeyi amaçlamaktadır. Aile çocukların ilk eğitim aldığı yer ailedir, bu nedenle aile kurumunun sağlam olması toplumun da sağlam olması anlamına gelir. Ailenin kurulmasına dair İslam dini çeşitli emir ve tavsiyelerde bulunmuş ve onun korunmasına yönelik kanunlar getirmiştir (Eşmeli, 2017: 69 -72).

Tarihten bugüne bütün toplumlar aile kavramına büyük önem vermişler, aileyi koruyamayan toplumlar er ya da geç çökmeye mahkum olmuşlardır. Ailede başlayan sorunlar, çözümler topluma da yayılır, bu sorunlar toplumları da devletleri de çökertebilir. Bu konunun önemine binaen Kur'an'da aile hukuku hükümlerinin vahye dayanma oranı diğer hukuk alanlarına göre çok daha fazladır. Kur'an'ı Kerim'de aile hukuku ile ilgili hükümler geniş bir şekilde ele alınmış, neyin hangi şartlarda helal veya haram olacağı ile ilgili hükümler ortaya konmuştur. Aile kurma, bunun sürdürülmesi, çıkacak sorunlar ve bunların çözümünde izlenecek yol ve evliliğin bitmesi halinde ortaya çıkacak hukuki işlemler detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Bunun sebebi belki de ailenin insan ve toplum hayatı için taşıdığı önemden gelmektedir (Çolak, 2016: 108).

İslam dini aile kurmadan önce aile kurumuna yönelik bazı tedbirlerden bahsetmiştir ki, bunların ilki eş seçimidir. Ailenin sağlıklı bir şekilde devam etmesi için öncelikle uygun eş seçimi önemlidir. İslam dinine göre eş seçiminde kişisel planda ahlaki olmak, ön plana çıkar. İkinci husus, eşler arasındaki denkliliktir. İslam, evlenecek çiftler arasında soy/neseb, diyanet ve mal gibi belli konularda denkliğin bulunmasını uygun görmüştür. Çiftlerin arasında maddi imkanlar, sağlık ve sosyal statü gibi konularda büyük farkların olmaması gerektiği, özellikle hadislerde, eşler arası uyum ailenin devamlılığı için tavsiye edilmiştir (Çolak, 2016: 109-110).

İslam dinindeki aileyi kurma ve onu korumaya yönelik tedbirlerden biri de ailelerin rızasının alınması ve eş seçimindeki istişaredir. Çünkü evlilik tek başına olacak bir olay değildir, evlilik eşlerin şahsı ile ilgili olduğu gibi aynı zamanda ailelerle de ilgilidir. Evlilik sadece eşleri birbirine bağlayan bir bağdan ibaret olmayıp eşleri ailelere ve iki aileyi de

birbirine bağlar. Bundan dolayı, evlilik kararı verilirken bu karara tarafların velilerin de dahil edilmesi, iki tarafın da mutlu olmaları adına yerinde olacaktır. Sağlıklı bir evliliğin yapılması ve devam ettirilebilmesi için İslam dininin tavsiye niteliğindeki bazı hususları cümlesinden olarak; evlenecek çiftlerin birbirlerini iyice tanımaları, nikahta alenilik, evlenmenin hükmü yani eşine zulüm yapacağından korkan ve aile hukukuna riayet edememe endişesi taşıyan kimselerin evlenmemesi konusu, düğün masraflarında itidalli olmak ve evlenemeyecek gençlere evlenebilmeleri için iş veya ekonomik anlamda destek sağlamak konuları hakkında açıklık getirilmiştir (Çolak, 2016:113-122).

Aile kurma ve aile kurumunun sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için İslam dininin tavsiye ettiği bir takım ahlaki ve hukuki ilkeler vardır. Aile hayatının mutlu ve huzurlu sürebilmesi için çiftlerden her biri diğerine karşı davranışlarında empati ile hareket etmelidir. Eşler birbirleriyle güzel geçinmeli ve bu konuda fedakar olmalıdırlar. Hayatta karşılaştıkları zorluklar karşısında birbirlerine destek vermeli ve birbirlerinin teselli kaynağı olmalıdırlar. Muhabbet ve saygı bir evliliğin olmazsa olmazıdır, sevgi ve saygı karşılık bulunca gösterilen ve çoğalan unsurlardır. Eşler birbirini sevmeli ve saygı duymalı birbirlerine karşı gösterdikleri bu sevgi ve saygıyı her biri diğerinin aile ve yakınlarına da göstermelidir. Kendimize yapılmasını istediğimiz şeyi başkalarına da yapmalıyız, çünkü sevgi de nefrette karşılıklı olan duygulardır. Aile kurumundaki en önemli unsur, sadakat ve güvendir. Evliliğin sağlıklı ve huzurlu bir şekilde doğruluk üzere devam edebilmesi için güveni zedeleyecek söz ve davranışlardan sakınmak gerekir. Çiftler birbirlerinin kusurunu başkalarının yanında dile getirmemeli, eşini mahcup etmemelidir, “Kadınlar sizin için, sizde onlar için bir elbise gibisiniz” ayeti bu açıdan önemlidir. Hz. Muhammed (s.a.v) aldığı pek çok kararda eşleri ile istişare ederdi, sünnette önemi vurgulanan istişarenin evlilikte de uygulanması eşlerin birbirine verdiği değer açısından çok önemlidir, bunun uygulanması eşler arası muhabbeti artıracaktır (Çolak, 2016:123-125).

Aile kurumunun sürekliliği sevgi, saygı, yardımlaşma, iltifat, iki tarafında insafli olması ve birbirlerine karşı adil/adaletli davranışlarıyla mümkündür. Bu etmenler huzur ve mutluluğun devamlılığı için önemli unsurlardır. İslam dini aile kurumunu tehdit eden bazı etkenleri yasaklamıştır. Aileyi korumaya yönelik tedbirlerden en önemlisi, bireyin aklını örten aile içi şiddetin ortaya çıkmasına, ailelerin dağılmasına sebep olan alkol ve uyuşturucu kullanımıdır. Bir diğeri bireyleri altından kalkamayacakları şekilde borç batağına sürükleyen, ekonomik anlamda aileyi çöküşe götüren ve pek çok ailenin dağılmasına sebep olan kumar illetidir. Aile kurumuna çok büyük zarar veren ve dağılmasına neden olan içki, kumar, uyuşturucu ve bunlarla bağlantılı olarak faizin her çeşidi İslam’da haram kılınmıştır (Çolak, 2016:129-133).

Türk İslam toplumunda büyük bir öneme sahip olan aile kurumunun iki ögesi olan anne ve baba yine çok büyük öneme sahip devlet ve vatan kavramlarıyla özdeşleştirilmiştir. Aile kurumunun kutsal olması anlayışının gereği olarak çocuklar da cennetten bir meyve olarak tabir edilmiştir. Bundan dolayı aile kurumunun yapısının sağlam tutulması için çalışmalar yapılmaktadır. Sanayileşme ve bunun sonucunda meydana gelen hızlı kentleşmeyle beraber köyler boşalmış, aile ve toplum yapısında değişimler meydana gelmiş bu değişimlerle beraber çok çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Modernite ile beraber farklı grup ve akımlar türemiş, bunların toplumu etkilemesi sonucu anne babanın rolleri değişmiş, cinsel tercihler farklılaşmış, nikahsız beraberlikler şeklinde gayri meşru ilişkiler çoğalmıştır. Tüm bu olumsuzlukların sonucunda zedelenen aile yapısını korumak için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2002 yılında Aile ve Dini Rehberlik Büroları kurulmuş, yapılan uygulamalardan

olumlu geri dönüşler alınması sonucunda 2006 tarihinden itibaren uygulama alanları genişletilmiştir. Çünkü manevi yardım ve rehabilitasyon sağlanamayan ailelerde, davranışların bozulması, ahlaki çöküntünün meydana gelmesi, ruh sağlığının bozulması kaçınılmaz olmaktadır. Özellikle ahlaki erdemlerin yok olması manevi destek çalışmalarıyla iyileştirilebilir görünmektedir. Bu alanda yapılan çalışmaların konu başlıkları şöyledir: Aile içerisinde bulunan sorunlar, boşanma oranlarındaki yükselme, çocuk yapmak istenmemesi ve kürtaj, boşanma sonucunda meydana gelen kadın cinayetleri, eşler arasında denkleğin bulunmaması ve sosyo-kültürel farklılıktaki uyumsuzluklar, meşru olmayan birliktelikler, aileden kopamama, iş hayatının yoğunluğu, kariyer planlamaları ve hayat standartlarını eksiltmemeye gibi konular evlilikte yaşanan problemlerden bazılarıdır (Taş, 2023: 14-17).

Çiftler arasındaki sorunlar zamana göre farklılık gösterse de üzerinde durulması gereken nokta, aile kurumunun ayakta kalmasını sağlamak olmalıdır. İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişi olan aile kurumunun, zamanın her evresinde insanları ve toplulukları ilgilendiren bir yapı olduğu için, bu konuyla ilgili hem yasal düzenlemeler, hem toplumsal düzenlemeler yapılmıştır. İlahi iradenin tasarrufuyla kurulan aile kurumu içerisinde sevgi ve huzurun hakim olduğu bir yapı olarak devam edebilmesi için çiftlerin hak ve sorumlulukları Kur'an ve Sünnet'in emir ve tavsiyeleriyle ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu hak ve sorumluluklar hem hukuki olarak hem de ahlaki ilkeler şeklinde tespit edilmiştir. Hukukla kurulan aile birliğinin sürdürülmesinde ahlak ilkelerinin daha büyük öneme sahip olduğu görülmektedir (Çolak, 2016:134). Aile kurumunda yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri şöyle ifade edilebilir: Ailenin korunması için, eşlerin aileleri de üzerlerine düşen görevi yerine getirmelidirler. Günümüz sosyolojik şartları göz önünde bulundurularak aile kurumunun korunması için, aile içi sorunlarda uygulanan arabuluculuk sisteminin yanında, İslam dininde uygulama örnekleri mevcut olan aile hakemliği uygulaması da hayata geçirilebilir (Kaşdibi & Yılmaz, 2022: 662). Boşanmada etkili bir faktör olan ekonomik sıkıntılar, devlet ve sivil toplum kuruluşlarının yardımıyla ailelere iş veya maddi destek sağlanarak giderilebilir. Sorunların çözümünde hukuksal kararlar ve polisiye tedbirler çoğu zaman işleri daha da zorlaştırmakta, aile içi problemler ailenin mahremiyeti korunarak aile içinde çözülmeye çalışılmalıdır. Aile kurumunun huzurlu bir şekilde devam edebilmesi için devlet ve gönüllü kuruluşlar tarafından eşler, manevi bir rehabilite sürecinden geçirilmeli ve evlilikle ilgili eğitim almaları sağlanabilmelidir. Sonuç olarak, birey başka bir bireyle ilişkisinde ve bu ilişkiyi derinleştiren sürekli ve kalıcı yaşam birliğinde var olup gelişmekte, sevgi de bu devamlı, kalıcı ilişkinin başlıca taşıyıcısı olmaktadır. Evlilik ve aile kurumu, sevgi ilişkisinin hayata geçirilme seçeneklerinden biri olarak değerlendirilmeli ve onu korumaya yönelik çaba sarf edilmelidir.

Kaynakça

Bayar, M. (2011). İslam aile hukukunda karı-koca arasında meydana gelen anlaşmazlıklara önerilen çözümler. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, V, 1308-9633.

Cansel, E. (1969-1970). Sosyal devlet ve aile. *Ankara H. F. 1969-1970 yılını açış dersi*, 11-21.

Çolak, A. (2016). İslâm'da aile kurumunu korumaya yönelik tedbirler. *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi Bahar*, 7(1) 105-137

Eşmeli, İ. (2017). Semavî dinlerde aile. (içinde) Aile ve modernite (ed. S, Aybey. & M, Akın.& T, Ashyrov.) Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.

Kapancı, B.& Başoğlu, B.& Serozan, R. (2016). Aile hukukunun özellikleri, ilkeleri ve gelişimi. *İKÜHFD*, 15 (2), 531-560.

Kaşdibi, A. & Yılmaz, S. (2022). İslam aile hukukunda aile hakemliği ve günümüzdeki aile problemlerinin çözümünde uygulanabilirliği. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 641-668.

Taş, M. (2023). *Türkiye'deki Manevi Danışmanlık Hizmetleri ve Alanları.*(Dönem Projesi). Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Aileyi Ayakta Tutan Örf ve Hukuk (Aile Fertlerinin Hak ve Görevleri)

Aile toplumun en küçük birimidir. Bu konu hakkında ihtilaf yoktur. İnsanın dünyaya gelişi sonrası çevreyle iletişimi denilince ilk muhataplarımız aile üyelerimizdir. Neslin devamı, toplumun kültürel aktarımının yanı sıra psikolojik ilk altyapımız da ilk muhataplarımız olan aile bireyleriyle ilişkilerimize göre şekillenir. Yapılan araştırmalarda ciddi suç işleyen kişilerin genelinin, çocuk iken yeterli aile desteği almamış kişiler oldukları bir gerçektir. Bu konu başlığı altında aynı çatı altında oturan kişilerin olmasının sadece aile demek olmadığını, belli kurallar çerçevesinde sağlıklı ve devamlı bir ilişki olduğunu incelemeye çalışacağız.

İslam dininin aileye verdiği önemi Yüce Allah'ın birçok ayette bahsetmesiyle görüyoruz. "Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır." (Rum, 30/21). Bu ayette görüldüğü üzere Yüce Allah aile için 'huzur bulunan' (sekînet/sükûnet) yer buyurmuş. Aile, huzur bulunan dış dünyanın karmaşasından dönünce sığınılan, birlikte olmaktan keyif duyulan bir ortam olmalı. Bu konu tüm insanlık için aynıdır. İngilizler de ev ve yuva kelimelerini farklı kullanırlar. Önemli olan ev değil yuvadır. İçini huzurun doldurduğu bir mesken.

Nedir yuvayı, aileden ayıran farklar? Elbette ilk olarak saygıdır. Aile fertlerinin birbirlerine saygılı olmaları gerekir. Bu konu aslında tüm ortamlarda geçerlidir. İş ortamında da saygı isteriz. Hatta otobüs durağında bile. Ailede çok daha kıymetlidir, çünkü en büyük huzur kaynağımızdır aile ve biran önce varmak istediğimiz yerdir. Eve dönme zamanı gelince ayakları geri geri götüren, herkesin kendi düzenini tutturduğu, kimsenin iletişimde olmadığı bir ortam, istenmeyen ve amacının dışında bir aile yapısıdır.

Saygı kapsamında devam edecek olursak, hassas konulara çok dağılmamak gerekir. Eşlerin birbirinin geçmişine takılıp kalması, suçlamalar yöneltmesi, dahası ailenin olumsuz etkilendiği ortak geçmiş de çok kurcalanmamalıdır. Devamlı gündeme gelen konular bayatlamış ama hâlâ ısıtılan yemek gibi rahatsız eder ve o ortamda huzurun dağılmasına sebep olur. Kişilerin elinde olmayan konularla ilgili de çok konuşulmamalıdır. Örneğin eşinin ailesinden belli konularda rahatsız olan bir kişi, eğer eşinin elinden gelen bir şey yoksa o konuyu çokça gündeme getirip huzursuzluk çıkarmamalıdır. Dertleşmek ayırdır elbette. Dışarda bizi rahatsız eden bir konuyu ev halkıyla rahatlıkla paylaşabilmeliyiz, bunun da ilk basamağı dinlemektir. Aile fertleri birbirlerini dinlemelidir. Yanında olduğunu göstermeli ve hatası varsa uygun bir dille bunu da dile getirmelidir. Haklı haksız onaylanan bir bireyde farklı açılardan sorunlu bir bakış açısı gelişebilir.

Anne ve babanın özellikle çocukların yanında ciddi sorunları konuşmamaları da görevleri arasındadır. Anne babasının muhabbetinin güçlü olduğunu gören bir çocuğun aileye bakışı da olumlu olacaktır. Sürekli tartışma ortamı gören çocuk hem o ortama girerken huzursuz olur hem anne baba muhabbetine dair yanlış bir ön bilgi edinir. Çünkü bir çocuk ilk iletişimi anne

babasından öğrenir. Evin huzuru annedir. Anne hasta olunca ev hastadır, anne sinirli olunca ev sinirlidir. Anneler evin huzurunun kaynağıdır bu nedenle anne eğer onu rahatsız eden bir durum yoksa evde keyifli olduğunu belirtmelidir fakat bu durum annenin her şeyi üstlenmesi anlamına gelmemelidir elbette. Baba evin gücünü temsil eder. Sürekli yenilmiş, tükenmiş bir babanın çocukları aşırı sorumluluk diğer adıyla fazla fedakâr olabilirler.

Ailede yemekler mutlaka beraber yenmelidir. Evin huzurunun bir diğer noktası ise pişen yemek kokusu ve çatal kaşık sesleridir. Bu konu birçok roman ve şiire de konu olmuştur. Psikolojideki yerini bilmiyorum fakat evdeki yemek kokusu, sofraya hazırlama aşaması, evdeki bireylerin huzurunu arttıran bir durumdur. Bu yemeklerde dertler konuşulur fakat aile fertleri birbirini üzecek şekilde tavır takınmamalıdır.

Çocukların büyüklere karşı tutumu çok önemlidir. Anneye ve babaya söylenmeyecek şeyler vardır ve bunlar yazılı olmayan kanunlardır. Anne baba kendi büyüklerine olumsuz sözler sarfetmemeli ve çocuk böyle şeyler görmemelidir. Görmese bile bu tutumu uygulamaya çalışan çocuklar mutlaka anne baba tarafından uyarılmalıdır. Anne baba çocuğun her dediğine susmamalı, her işini üstlenmemeli ve çocuklarına yaşına göre sorumluluk vermelidir. Çocuk gelişimcileri 0-6 yaşın sorumluluk konusunda doğru yetiştirilmediği takdirde ileriki dönemlerde sorun yaşadığına dikkat çekerler.

Aile kurumu kutsaldır ve dağılması kolay olmamalıdır. Yüce Allah “Benim en sevmediğim helalimdir” buyurmuştur. Boşanmak elbette Katolik inancı gibi yasak değildir. İnsan yanlış kişiyle imtihan olarak bir aile kurmuş olabilir. Fakat ciddi bir problem olmadıkça boşanma seviyesine gelmemek, erken durumlarda önünü kesmek daha sağlıklı olabilir. Yapılan araştırmalar boşanmış aile çocuklarının boşanmaya daha sıcak baktıkları ve ailelerini daha kolay dağıtabildikleri göstermiştir.

Çocuklar dış dünyaya kanıp aile bireylerini küçümsemedikçe, odalarına kapanıp aileye yüzlerini çevirmedikçe; anne baba çocuklarının yanında tartışmayıp bazı durumlarda çocuklarıyla sorunları paylaşıp onları da bir şahsiyet sahibi kişiler olarak gördüklerini gösterirlerse; herkesin birbirine belirli ahlak dışı konular dışında saygısı olduğu müddetçe aileler devamlılık sağlayabilir. Aile şüphesiz herkes için bir imtihandır. Onu cennet-misal hale dönüştürmek de kişilerin elindedir.

Anne-Baba Hakkı ve Büyüklerin Saygınlığını Koruma Hassasiyeti

Kur'an-ı Kerim'de, hadislerde, hikâyelerde ve daha birçok alanda ele alınan konulardan biri, anne - baba hakkıdır. Konunun önemini vurgulamak adına sizlerin de hafızanıza kazınan bir hadis-i şerife değinmek isterim: "Cennet annelerin ayakları altındadır." Hz. Muhammet, dinimizde kadının değeri ve anneye saygının önemine işaret eder. Öyle ki, bir anne başka bir dinden olsa dahi evladı annesine saygı göstermek mecburiyetindedir. Hadis-i şerifler bize dinimizde anne ve babaya saygının önemini göstermektedir.

Normalde anne ve babaya, büyüklere saygı göstermemiz gerektiğini bize daha küçük yaşta öğretirler. Bir şeyi nasıl istememiz gerektiğinden tutun da nasıl yapmamız gerektiğine kadar, nasıl oturmamız gerektiğinden tutun da büyüklerle nasıl konuşmamız gerektiğine kadar birçok şey öğretirler. Çocukluk zamanımız bu şekilde geçerken gençlik zamanımızda biraz daha farklı bir serüven yaşarız. Bu dönemde çocukluktan bu yana öğrendiğimiz ve sorgulamadan yaptığımız davranışları yer yer sorgulamaya başlıyoruz. Bu durum büyüklerde her zaman olumlu karşılanmayabiliyor, çünkü onlara da öğretilenler bize öğrettikleri oluyor. Haliyle bizden de aynı davranışları kendilerine uygulayarak saygı gösterdiğimizi görmek istiyorlar. Diyelim aile ortamında bir evde yaşıyorsunuz. Odada teksiniz ve yatarak film izliyor veya oyun oynuyorsunuz. Odaya bir büyük girdiğinde ayağa kalkar oturuşunuzu düzeltir misiniz yoksa yaptığınız eyleme devam mı edersiniz? Eğer cevabınız, evet kalkar oturuşumu düzeltirim ise büyüğünüz bunu saygı göstergesi olarak kabul edip sevinecektir. Eğer cevabınız, hayırsa küçük bir uyarı alabilirsiniz. Aynı durum toplu taşımalarda da geçerlidir. Yaşlı birileri ayakta duruyorken siz koltukta oturursanız herkes size bakarak yaşlı kişiye yer vermenizi sağlamaya çalışacaktır. Toplumsal bir algıyla eğer yer vermezseniz saygısız, eğer yer verirsiniz saygılı ve iyi eğitim almış biri olarak görüntülenirsiniz.

Bir başka örnek verecek olursak; bir konuşma içerisindeyiz diyelim ve kendinizden büyüğünüzle konuşurken birden sesinizi yükseltmeye başlıyorsunuz. Dikkat edin çünkü haklı durumda bile olsanız sesinizi yükselttiğinizde saygısız ve haksız konumuna düşebilirsiniz. Eskilerin ifadesiyle; usûl, esastan önce gelir. Aynı şekilde farzedelim, yemek sofrası hazırlanır, herkes sofraya oturur, evin babası – annesi veya büyüğü yemeğe başlamadan yemeğe başlamanız saygısız konumunda olmanıza neden olacaktır. Aynı şekilde herkesin bir arada olduğu bir ortamda sizden büyük biri varken siz kendinizden küçük dahi olsa birine uyarı yaparsanız büyüklerinizden "Burada ben varım, saygısızlık yapma!" gibi bir uyarıyla karşılaşabilirsiniz.

Büyüklerin bu davranışları 'saygı göstergesi' olarak kabul etmelerindeki sebep sizce nedir? Bizler artık birer yetişkin olarak, bir zamanlar sorguladığımız davranışların bize uygulanmasını istiyor muyuz, yani küçüklerimizin bize saygı gösterdiğini görmek için bu davranışları görmeyi bekliyor muyuz? Aslında farkında olmadan bu davranışları biz de saygı davranışı olarak kabul ediyoruz, bekliyoruz.

Bunun altında yatan sebebin “büyüklerimizden böyle gördük!” metoduna dayandığını düşünüyorum. Çünkü farklı bir ortamda bulunmadığımızdan ve çevremizdeki ailelerde de aynı davranışlar saygı göstergesi olarak kabul edildiğinden bu davranışları benimsiyoruz. Bu durum sadece bizim için değil büyüklerimiz için de öyle. Bu davranışları saygı göstergesi olarak görmek gelenekselleşmiş bir durum desek yanlış olmaz. Büyüklerin saygınlığını koruma hassasiyeti de buradan geliyor diyebiliriz. Bu zincir, İslam dininin kurucu unsurları olan Kur’an Sünnet’e kadar uzanır. Aynı şekilde Türk milletinin tarihten beri süzülüp gelen kültürü, görgüsü ve hayat tecrübesi ile ilgilidir.

Millet olarak geleneklerimize düşkün olduğumuz doğrudur. Bu geleneklerimizi kolay kolay değiştirmeyiz. Büyüklerin saygınlığını koruma hassasiyetinin temelinde, geleneklerini koruma hassasiyetinin barındığını unutmamak gerek. Ne de olsa bir millet, kendine özgü bilinç ve gelenekleri ile vardır.

Alın Terini Korumak

İnsan, kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin geçimlerini sağlamak için çalışmak zorundadır. Çalışma hayatında yer alan kişi kendi işinin patronu olabileceği gibi işveren olarak çalışma hayatında yer alan başkalarının işini yapmak zorunda da kalabilir.

Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan devasa fabrikalar ve bunlarla birlikte finans, muhasebe ve pazarlama gibi kendi alanlarında uzmanlaşmış bilim dallarının ortaya çıkması, kendi hesabına çalışanların sayılarını azaltarak fabrikalarda ya da farklı işyerlerinde başkalarının emri altında çalışanların sayılarını artırmıştır. Bu tür işyerlerinde işveren pozisyonunda olan kişiler, işlerin yerine getirilmesinde başkalarının katkılarına ihtiyaç duymaktadırlar. Karşılıklı çıkar ilişkilerinin geçerli olduğu işçi-işveren ilişkilerinde tarafların hakları 'iş hukuku' ilke ve prensipleri doğrultusunda yürütülmektedir. Aksi takdirde güçlü olanın haklı olduğu ve ekonomik olarak daha korunmasız ama nicelik olarak daha fazla olan çalışanların mağdur olmaları söz konusu olacaktır. Bu açıdan hukuk kuralları çalışanların haklarını koruma özelliklerine sahiptir. Herkesin haklarının çerçevesi bireysel veya toplu iş ilişkileri bağlamında hukuk normları ile düzenlenmiştir.

Çalışma ilişkilerinde işçi ve işverenlerin birbirlerine karşı sorumlulukları bulunmaktadır. İşverenin talimatlarına uygun olarak iş görme, işveren ile rekabet etmeme ve sadakat borcu içerisinde hareket etme, çalışanların işverene karşı temel sorumluluklarını oluşturmaktadır. Çalışanın korunması ve gözetilmesi, çalışanlara eşit davranılması ve emeğinin karşılığı olan ücretin ödenmesi de İş Kanunu çerçevesinde işverenin çalışanlara karşı temel sorumluluklarını oluşturmaktadır.

Çalışanın emeğinin korunması meselesinde birçok konudan bahsedilebilir ancak bu yazı emeğin karşılığı olan ücretin ödenmesi hususuna odaklanmıştır. Ücret, çalışanın geçimini sağlamadaki en önemli kazanımıdır. Çalışanların büyük çoğunluğu alacağı ücret ya da maaş için çalışma hayatında yer almaktadır. İşverenin de, ücretin çalışan için önem düzeyini bir an olsa bile aklından çıkarmaması, çalışma barışının oluşturulmasında önem taşımaktadır. Bu kapsamda kendi iç hukuk normlarımıza ışık tutacak olan ILO'nun 1949 yılında kabul ettiği 95 sayılı Ücretlerin Korunması Sözleşmesi, ülkemizde 1961 yılında kabul edilmiştir. Yine çalışma hayatında yer alan tüm düzenlemeler için rehber niteliğinde olan yürürlükteki 1982 Anayasası'nın 55. Maddesi "Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır." şeklinde düzenlenmiştir. Yürürlükte olan 4857 sayılı İş Kanunu'nda, bir iş ilişkisinin hukuki boyut taşımada çok önemli olan iş sözleşmesi için "Bir tarafın (işçi) bağımlı olarak iş görmeyi, diğer tarafın (işveren) da ücret ödemeyi üstlenmesinden oluşan sözleşmedir" şeklinde tanım yapılarak, işverenin çalışanlara karşı birçok sorumluluğu olmakla birlikte ücret ödeme hususunun temel görevi olduğu vurgulanmıştır. Çalışanın emeğinin karşılığı olan ücretin ne kadar olacağı sorusunun tam olarak karşılığı hukuki metinlerde bulunmamakta olup, ücret serbest piyasa ekonomisi kuralları içerisinde işveren ile işçi arasında belirlenmektedir. Bu süreçte çalışana hukuki anlamda koruyacak olan ise asgari ücret uygulamasıdır.

Çalışma hayatı içerisinde tüm pozitif hukuk kurallarına rağmen çalışanların emeklerinin karşılığını alamadıkları durumlar da olabilmektedir. Emek ya da alın teri neticesinde çalışanların hak'larını almaları ve başkalarına muhtaç olmadan yaşamlarını sürdürebilmeleri toplumdaki huzurun sağlanmasına katkı sağlayacaktır. Nasıl ki açlık, işsizlik toplum için bir tehlike oluşturuyorsa insanların hak ettiklerini alamamaları, eksik almaları da toplumda huzursuzluğa neden olacaktır. Alın teri, dinimizde de kutsal sayılan değerlerden bir tanesidir. "İnsan için yalnız kendi çalıştığına karşılığı vardır" (en-Necm, 53/39). Ayette sadece çalışma hayatındaki emeğin karşılığı anlatılmamakla birlikte insanın kendi emeğinin karşılığı olan kazancın kutsal olduğu vurgulanmaktadır. Bir hadis-i şerifte de "İşçinin ücretini (alın) teri kurumadan önce ödeyiniz" (İbn Mâce, "Ruhun", 4.) buyrulur, hak edilen ücretin geciktirilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. İşveren, kâr elde ederek daha fazla kazanma güdüsüyle hareket ederken, çalışanların da kendi ihtiyaçlarının olabileceğini unutmamalıdır. Alın terini koruyucu birçok hukuki düzenleme olmakla birlikte başkasının emeğinin karşılığını vermemek ya da gasp etmek kul hakkı⁴⁴ olarak insanın karşısına çıkabilmektedir. Özellikle ahiret hayatı açısından kul hakkı konusunun çok önemli olduğu hesaba katıldığında, gerek işverenlerin (çalışanların ücretinin zamanında ödenmemesi, eksik ödenmesi vb.) gerekse de diğer çalışanların (başkalarının çalışmalarını kendileri yapmış gibi gösterme, diğer çalışanlar hakkında olumsuz bilgiler yayarak terfi ya da başka ödül almalarını engelleme vb.) birbirlerinin alın terinin karşılığını korumaları konusunda ne kadar hassas olmaları gerektiği açıktır.

İslam dininde dünya hayatında geçimi sağlayabilmek için çalışmak kutsal görülmüştür. Öyle ki bu durum, dünyevileşmeyi artırmadığı gibi tamamen ahiret hayatına uygun bir yaşayış anlamına gelmemelidir. Dünya ve ahiret dengesini kurma yaklaşımı, kapitalizmin gelişmesinde önemli etkisi olan Protestanlık anlayışından farklıdır. Protestanlık üzerine ciddi çalışmaları olan Max Weber, 'ahirette rahat etmek isteyenlerin bu dünyada daha çok çalışmaları gerektiği' anlamlarına gelecek telkinler ile insanların çalışma hayatında daha fazla yer almalarının sağlandığını iddia etmektedir. Öyle ki Protestan Kalvinizm anlayışında "Kulun temel hedefi Tanrının şanını yüceltmek olmalıdır. O halde Tanrı katında seçkin ve sevgili kul olma, dalgın bir inziva halinde içe kapanmakla veya feodal savruk bir yaşama düzeyinde döküp saçmakla ve gününü gün etmekle değil, çağrıldığına inandığı iş'te (meslekte) gösterişsiz fakat her dakikaya hakkını veren disiplinli bir çalışma ile Tanrının şanını yüceltmekle mümkün olabilmektedir"⁴⁵ ifadeleri ile sadece dünya hayatına odaklanmış bir insan profili ortaya çıkarılmak istenmektedir. Oysa ki Müslüman için hayat sadece dünya hayatından ibaret olmadığından birçok hususta ölçülü hareket etmek, dünya hayatına aldanarak ahireti unutmamak anlayışı hakimdir. Bu durum bir hadisi şerifte şu şekilde karşılık bulmuştur: "Sizin en hayırlınız dünyası için ahiretini, ahireti için dünyasını terk etmeyendir" (Kenzü'l-Ummal, 3/238, hn: 6336). Dünya hayatında Müslümanın tembel ve başkalarına el açan pozisyonunda olması çok hoş karşılanmayan bir durumdur. "Allah'ın sana verdiği servet ile ahiret yurdunu ara; dünyadan da nasibini unutma; Allah sana nasıl iyilik

⁴⁴ Kul hakkının tövbesi hak sahibi ile ödeşmek, helalleşmektir. Aksi takdirde ahirette muhakkak kulun karşısına çıkacaktır. (Çelik, Taha (2021), Ayet ve Hadisler Çerçevesinde Bir Genel Kabulün Tahlihi: "Affi Olmayan Günahlar" Meselesi, *Bilimname*, XLIV, s. 155).

⁴⁵ Akt. Bodur, H. Ezber (1990), "Modern Kapitalizmin Doğmasında Dinin Rolü", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (9), s. 96.

ettiyse sen de öyle iyilik et...” (Kasas, 28/77) şeklinde sadece ahiret hayatına odaklanan bir yaşam anlayışı yerine ölçülü bir yaşam tavsiye edilmektedir.

Dinimizde emeğin kutsal kabul edilişi ve karşılığının vakit geçirilmeden ödenmesi gerekliliği ile ilgili ayet ve hadislerle birlikte, halis niyet ile çalışanın emeğinin hakkını ödemenin karşılığını anlatan aşağıdaki kıssayı okuyucuların bilgilerine sunmak isterim.

“Geçmiş zamanlarda yağmurdan kaçarak mağaraya sığınan üç kişi, bir kayanın yuvarlanıp mağaranın ağzını kapatması üzerine çaresiz kalmışlar ve sadece Allah rızası için yaptıkları iyi amelleri zikrederek Cenab-ı Hakk’a yalvarmışlar. Bu üç kişiden birincisi yaşlı ana babasına olan hizmetini, ikincisi ise Allah rızası için iffetli hareket ettiğini anlattıklarında mağaranın ağzını kapatan kaya biraz aralanmıştır. Üçüncü kişi de belli bir miktar pirinç karşılığında tuttuğu işçinin takdim edilen ücreti almadan gitmesi üzerine o pirinci her sene ekip yetiştirerek karşılığında bir sürü sığır alıp çoban tuttuğunu anlatmış, daha sonra ücretini almaya gelen işçiye sürüyü ve çobanını alıp götürmesini söylemiştir. Şaşkınlık içinde kalan işçi sürüyü ve çobanı alıp gitmiş, olayı anlatan şahıs da ‘Allah’ım! Sen de biliyorsun ki ben bunu sadece senin rızan için yaptım’ diyerek mağaranın açılması için Allah’a yalvarmıştır. Bunun üzerine Allah kayanın açılmasını ve onların mağaradan kurtulmasını sağlamıştır. Kısacası iyi niyet ve ihlasla işledikleri ameller, onların ahirette olduğu gibi dünyada da kurtuluşlarına vesile olmuştur.”⁴⁶

⁴⁶ T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, *Hadislerle İslam Ansiklopedisi* (3. Cilt), s. 142-143.

İnsan-Tabiat İlişkisinin Hayata Etkisi

Dünyaya geldikten sonraki ilk dakikalardan itibaren duyu organlarımız ile dış dünyayı anlamaya ve anlamlandırmaya çalışır; etraftaki nesnelere elimize alır, ağızımıza götürür, onları tanımaya çalışırız. Bu tanıma çabamız, içinde bulunduğumuz ortamla bir iletişim içinde olmamızı sağlar. İnsan; daima kim olduğunu, nereden geldiğini, etrafında olup bitenleri anlamak ister ve anladıklarını anlamlandırarak kendisi ve çevresindekilerle irtibat kurmaya çalışır. Sadece insan değil yaratılmış olan tüm canlılar da içinde buldukları ortamla sürekli etkileşim halindedirler. Gözlerimizi açtığımız yuvada bir yandan gelişip büyürken diğer yandan o aile ortamında çevremiz ile ilişkilerimizin nasıl olması gerektiğini öğrenir, sosyal bir varlık olmaya çalışırız. Bu nedenle ilk etapta ailemizden aldığımız eğitim fazlasıyla mühimdir.

Tabiatla öylesine iç içeyiz ki. İnsanın yaratılma sürecine bakıldığında onun yapısında da önemli ölçüde tabiatın unsurları olduğu görülür. Grek tabip ve filozof olan Galen⁴⁷, dört unsur⁴⁸ ile dört keyfiyetin⁴⁹ ahlât-ı erbaayı (kan, balgam, sarı safra ve kara safra) meydana getirdiğini öne sürmektedir. Bu ahlâtlardan her birinin, iki unsur ve keyfiyetle ilgili ve öteki ahlât ile aynı anda olmayan niteliklere sahip olduğunu belirtir. Ona göre bu dört ahlât, hayat faaliyetinin temelini şekillendirir; yani her birey, ahlâtın karışmış olmasına göre bir mizaca sahip olur. Dört ahlât arasındaki denge ve uyum her durumda özel bir dengesizlik tipine eğilim duyar; bazı kimselerin yumuşak huylu, yufka yürekli, içine kapanık, tembel melankolik vb. mizaçlı olmaları bundandır. Galen'in bu düşüncelerinden etkilenen pek çok Müslüman düşünür, tabiatın insan bedenine yaptığı etkinin yanı sıra onun mizacına olan tesirinin de olduğunu söylemektedirler.

Örneğin; Kindî,⁵⁰ insanların karakterlerinin birbirinden farklı oluşunu, gezegenlerin hareketleri ve iklim farklılıklarıyla ilişkilendirir. Genel olarak ay-altı âlemdeki her çeşit oluş ve bozuluşun sebebi gezegenlerdir. Buna göre, gök cisimlerinin bize olan yakınlık ve uzaklığına, iniş ve yükselişlerine, hızlı ve yavaş hareketlerine, bir araya gelme ve ayrılma durumlarına göre bedenimizin, döllenme sırasında ve döl yatağında kazandığı yapıya (mizaç) göre ahlakta da bir farklılık olmaktadır. Mesela, ekvator bölgesinde yaşayan insanlar öfkeli ve saldırgandır. Aşırı derecede öfkeli (heyecanlı) ve şehvet güçleri de fazla olduğundan düşünceleri daima değişkendir. Buna karşın soğuk iklim kuşağındakiler sabırlı, vakarlı (heyecansız), dayanıklı, cinsi ilişkiye düşkün olmayan, çoğu namuslu ve aşırılıktan uzak kimselerdir. Normal bir

⁴⁷ İslâm kaynaklarında Câlînûs diye anılan Grek tabip ve filozofu.

İLHAN KUTLUER, "CÂLİNÛS", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/calinus>

⁴⁸ Ateş, hava, su ve toprak

⁴⁹ Soğukluk, sıcaklık, kuruluk ve yaşlık

⁵⁰ İlk İslâm filozofu ve Meşşâî okulunun kurucusu.

MAHMUT KAYA, "KINDÎ, Ya'küb b. İshak", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kindi-yakub-b-ishak#1>

mizaca sahip oldukları için düşünme melekeleri güçlüdür. Aralarından araştırma yapan ve düşünce üreten çok çıkar, ahlakları da normaldir.⁵¹

Mesudî⁵² örnek olarak Türk'lerin yaşadığı bölgenin onlar üzerindeki etkilerini şu şekilde anlatır: "Türklerin yaşadığı yerler çok soğuk olduğundan ve güneş, vücutlarındaki nemi kurutamadığından, mizaçları soğuktur. Türk toprakları buradaki insanların yüz şekillerini etkilemiş, gözlerinin küçülmesine yol açmıştır. Hatta develeri de aynı etkiye maruz kalmış; bacaklarının kılmasına, boyunlarının kalınlaşmasına ve tüylerinin beyazlaşmasına sebep olmuştur." Gazzâlî⁵³ de insanı oluşturan unsurların evreninkiyle benzerlik gösterdiğini vurgulamıştır. Dünyanın alt tabakalarında toprak, taş ve diğer sağlam malzeme bulunur, üst kısımlarında su ve hava vardır. Bir binanın temeli taş gibi sağlam, üst yapısının ahşap gibi, taşa nispeten zayıf yapılardan oluşur. Gazzâlî âlemdaki bu unsurların insanda da mevcut olduğunu; onun da vücut çatısının kemikler, üst yapısının ise hafif öğelerden oluştuğu şeklinde analogiyle konuyu açıklamaya çalışır.

Hipokrat⁵⁴'ın ise konu hakkındaki görüşleri şu şekildedir: "Hava durumlarındaki değişiklik, insanlarda da değişikliklere yol açar. Bu yüzden bazen öfkeli, bazen sakin, bazen kederli, bazen neşeli olurlar. Hava durumu normal seyrinde gittiğinde insanların halleri ve ahlakları da normaldir. Ruhun gücü vücudun mizacına, beden mizacı hava şartlarına bağlıdır. Bir soğuyup bir ısınırsa ekinler de bir olgunlaşır, bir ham kalır. Bazen çok olur, bazen az. Bazen sıcak olur, bazen soğuk. İşte insanların yüz şekilleri ve karakterleri de bunlara göre değişir. Hava mutedil olduğunda ekin de mutedildir, insanların suretleri ve karakterleri de." İbnü'n-Nefis⁵⁵ yeryüzü şekillerinin insan mizacı üzerindeki etkisini, kuzeyde yaşayanların soğğun şiddetinden dolayı cesaretli, kalplerinin katı ve acımasız oldukları örneğiyle açıklar. Şehirlilerin cesaretinin az olduğunu ifade etmektedir. *Risâletü'l-a'zâ* isimli eserinde insan organizmasının yapısını, işleyişini ve organların yararlarını kaleme almış, fizyolojiden hareketle canlınin karakterine dair sonuçlara ulaşılacağını anlatmıştır.

İbn Haldun⁵⁶ *Mukaddime*'nin 'Birinci Bab'ında umran ilminin temelini oluşturan ilkeleri altı mukaddimedede ele almaktadır. Özellikle üçüncü ve dördüncü ilkelerde konumuzla ilgili hususlara değinmiştir. Üçüncü ilkede; sert havanın, insanın rengi ve pek çok davranışı üzerindeki etkisini; dördüncü ilkede ise, havanın insan ahlakına tesiri konularını işlemektedir. Üç, dört ve beşinci iklim bölgelerinde ilim, sanat, bina, giyecek, yiyecek, meyvelerin hatta canlıların gayet olması gerektiği gibi özellikler taşıdığını belirtir. Filozofa göre beden, renk, ahlak ve din bakımından en mutedil insanlar söz konusu iklim bölgelerinde yaşarlar. Kendisi

⁵¹ Turgut, A. K. (2013). İbn Haldun Felsefesinde Tabiat-İnsan İlişkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi(31), 173-190.

⁵² *Mürüccü'z-zehab* adlı eseriyle tanınan tarih ve coğrafya âlimi, seyyah.

Casim Avcı, "Mes'ûdî", Ali b. Hüseyin", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mesudi-ali-b-huseyin>

⁵³ Mustafa Çağrırcı, "Gazzâlî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazzali#1>

⁵⁴ Tıbbın babası sayılan İlkçağ'ın en ünlü hekimi.

Esin Kahya, "Hipokrat", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hipokrat>

⁵⁵ Küçük kan dolaşımını keşfiyle ünlü hekim ve düşünür.

Esin Kahya, "İbnü'n-Nefis", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnun-nefis>

⁵⁶ Meşhur tarihçi, sosyolog, filozof, siyaset ve devlet adamı.

Tahsin Görgün, "İbn Haldun", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-haldun#2>

iklim ve yer şekillerinin insan karakterine etkisini şu şekilde değerlendirmektedir: Deniz kenarında yaşayan insanlar havada fazla hararet birikmesi nedeniyle hafif, keyfine düşkün olurlar. Havası soğuk olan yerlerde yaşayan kimseler ise hüzünlü, kaygılı olurlar. Filozof, iklimin ve yaşanan bölgenin insan üzerindeki olumlu veya olumsuz etkilerine değinirken, kent yapısı ile insan sağlığı arasında da ilişki kurmaktadır. Günümüze baktığımızda var olan bu sağlıksız kentleşme tabiat-insan ilişkisinin bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Bu mesele hakkında İbn Haldun, şehri kurarken dikkat edilmesi gereken hususları şu şekilde açıklar: “Bu konuda öncelikle üzerinde durulması gereken husus, şehrin havasının hoşluğu ve sağlığa faydasıdır. Eğer şehirleşme; havası durgun, hastalıklı, pis kokulu, zararlı su yatakları ve rutubetli, pis yerlerin etrafına kurulursa, o şehirde yaşayan insan ve hayvanların hastalığa yakalanması kaçınılmazdır.” Şu an yaşadığımız yerlerde kurduğumuz fabrikaların, petrol istasyonlarının ne kadar sakıncalı olduğu ise herkesçe tartışılmaz bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında; sanayileşmiş ülkelerde başlıca ölüm nedenleri, kalp hastalığı, kanser ve inmeler gibi kronik hastalıklarken, gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda ise en büyük ölüm nedenleri beslenmeye ilişkin olanlar ve bulaşıcı hastalıklardır.

Yaşadığımız yerdeki iklim değişimleri aşırı boyutlara ulaştığında insanın hem fiziksel hem ruhsal sağlığı üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Yeşil alanların bu denli azalması, gürültülü ve stresli bir yaşam tarzı, ruh sağlığımız üzerinde fazlasıyla etkilidir. Tarım arazilerinin imara açılması, nehir yataklarına binalar inşa edilmesi, yüksek binalarla hem estetik hem tabii tahribatların gerçekleşmesi, enerji kaynaklarının azalması, hava, su ve toprak kirliliği, orman alanlarının tahrip edilmesi, ozon tabakasının delinmesi gibi birçok etmen sebebiyle geri dönüşümü zor ya da mümkün olmayan çevre problemleri yaşanmaktadır. Önceden çevre çok daha kolay ve daha hızlı şekilde kendini yenileyebiliyorken günümüzde bu, bir hayli uzun süren ve oldukça zorlu bir yolculuk haline gelmiştir. İnsanoğlunun çevresel bozulma üzerindeki etkisi ise geçmişten günümüze sürekli artmıştır. Bu nedenle insan devamlı tabiata karşı büyük bir ihtimam göstermeli ve tabiatla ilişkisini sağlıklı bir düzeyde tutmalıdır. Elinden gelenin en iyisini yapmalı, tabiata ve diğer canlılara karşı sorumluluklarını yerine getirmelidir. Tabiatın, bugün var olan ve yarın var olacak tüm mahlûkata ait olduğunu unutmayıp tabiata karşı gözetmesi gereken haklarını layığıyla yerine getirmelidir.

Kaynakça

10.22559/folkloredebiyat.2017.56 folklor/edebiyat, cilt:23, sayı:92, 2017/4

İbn Haldun Mukaddime: “Havanın insan ahlakı üzerindeki tesirine dair” :
<https://youtu.be/SKs9CmsEhuw?t=6619>

KULA, Naci. “Kur’an Işığında İnsan - Çevre İlişkisinin Ruh Sağlığı Açısından Önemi”. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9/1 (Ocak 2000).

TURGUT, A. K. (2013). İBN HALDÛN FELSEFESİNDE TABİAT-İNSAN İLİŞKİSİ. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi(31), 173-190.

Bir Şehir:

Ayşe Sümeyye ÇEKİM

Halfeti

M.Ö "Şitamrat", " Rumkale" isimleri ile anılan şehir iki genç olan Halil ve Fatma'nın kendini Fırat sularına bırakmasının ardından bu iki ismin kısaltması Halfeti olarak anılmaya başlanmıştır. Şanlıurfa'ya bağlı 'sakin şehir' olarak anılan ilçe doğal güzellikleri ve kendine özgü mimarisi ile saklı cennet - kayıp kent olarak anılır.

Halfeti, ilçenin sadece bir bölümünde yetişen endemik bir tür olan Arap Gelini, Arap Güzeli, Mezopotamya Sümbülü olarak anılan siyah gülünden ötürü Karagül Diyarı olarak da bilinir. Bu gül başka bir yerde yetiştirilmek istendiğinde biraz olsun kokusunu verip rengini kırmızı olarak açmaktadır. İlçede Her yıl Mart ayının ilk haftası "Koku Festivali" düzenlenir. Bu Festivalde hafızamıza bitki ve çiçekler yanında oldukça muhteşem kokular hakkında da bilgi alırız.

Birecik Barajı'nın açılmasının ardından sular altında kalan şehir Eski Halfeti ve Yeni Halfeti (Karaotlak) olarak ikiye ayrılmış ve evleri sular altında kalan halk, Yeni Halfeti'ye taşınmıştır. Bölgede tarımsal olarak en çok fıstık, zeytin, bağ yetişir. Fırat Nehri'nde tutulan dev bir balık olan şabut balığı da meşhur ürünlerdendir. Yöresel lezzetlerin başında bu balık ile yapılan babut balığı kebabı gelir. Semsek, peynir helvası, erik tavası, haşhaş kebabı, soğanlı kebab, patlıcan kebab, dolma ezigi gibi birçok lezzeti de meşhur yemeklerdendir.

Halfeti'ye gezmeye gelip yemek sonrası huzur veren berrak gölde yaklaşık iki saat süren tekne turu yapmak için sahil kesiminde ücret ödeyerek gerek şahsi gerek grup halinde kiralama ile eğlenceli bir gezintiye de çıkabilirsiniz. Havanın kararmasıyla ışıklandırma sistemi ile Halfeti'nin adeta gerdanı gibi görünen Asma Köprü'de gün batımını izleyebilir, manzara fotoğrafları çekebilirsiniz. Mevsim yaz ise bir elinizde de karagüllü dondurma var ise manzaranın tadı daha başka olur.

**“Güz mü Geldi Rengin Soluk”
[Edirne II. Bayezid Darüşşifası Üzerine]**

Edirne’ye her gittiğimde tarihten esip gelen yeni bir eserle karşılaşırım. Tarihi eser açısından en zengin şehirlerimizden biri olan Edirne, asırların yorgunluğunu, kadim güzelliğini, dingin tavrını, asûde ferahlığını üzerinde taşır ve orayı soluklayanlara bunu bir nebze tattırır. Vaktiyle liman şehri olarak bilinen bu güzide mekan, içinden akıp giden nehirlerin yalı boylarında üç-dört yüz kadar konaklara ev sahipliği yapmış. Bir zamanlar, kültür ve sanat merkezi olması itibarıyla İstanbul’un bile, ona gıpta ettiği vâkidir. Kendine mahsus gıdaları, giyim kuşamı, spor etkinlikleri, Koca Sinan’ın elinin değdiği güzelim eserleri ile nadide bir duruşu söz konusudur.

Devlet-i Aliyye’ye doksan yıl payitahtlık yapmış olması, sonraki zamanlarda padişahların kışlık olarak ziyaret ettikleri Edirne, nice devlet büyüklerinin, zenginlerin, alimlerin, erenlerin, resmine yeni bir fırça çalarak güzellik kattığı yer olmuştur. Bununla birlikte devletin zayıf düştüğü, milletin sefaletle sürüklendiği zamanlarda acılara ve kâhırlara katlanmış, hüzün bulutlarını bir kaftan gibi giyinmiştir. *Suyu Arayan Adam*’ın ilk sayfaları yakın tarihte Edirne’nin acılarından oluşmuş bir tabloyu andırır. Zaman içinde revnakı, güzelim eserleri, evleri, cıvıl cıvıl sokakları, çiçekli yolları ve bahçeleri kaybolmuş, bir türküde yer alan ‘güz mü geldi, rengin soluk’ mısralarını anımsatır muhitler ortaya çıkmıştır.

Dârul-hadis Camii etrafı bir zamanlar Edirne’nin en nadide yerlerinden biri imiş. Devlet-i Aliyye’nin en üst seviyedeki medreselerinden biri burada imiş. Bir külliye olarak faaliyet icra eden medrese, imaret, hazire, türbeler, çeşmeler ve cami ile birlikte burası bir hayat menbaı imiş. Şimdilerde sadece, yakın tarihte restore edilmiş bir cami ve küçük bir haziresi var. Fatih Sultan Mehmet’in buraların havasını soluyarak yetiştğini ve at sırtında burçlara tırmanmak istediğini tahayyül edebiliriz. Nice büyük âlim burada ilim öğretmiş, eserler kaleme almış. Şimdilerde kimilerinin kabrinin taşları bile yok. Selimiye Camii’nden Er Meydanı’na giderken yol boyu eski kabristanları, yıkık dökük harabeye dönmüş evleri, mahalle çeşmelerini görmek mümkün.

Edirne’yi güzelleştiren tarihi eserlerden biri, II. Bayezid Darüşşifası’dır. Nazım Hikmet’in Ağa Camii için kaleme aldığı “Havsalam almıyordu seni böyle görünce” diye başlayan şiirinde betimlediği manzara, aslında yakın tarihte Darüşşifa’nın kaderine terk edilmiş haliyle örtüşür.⁵⁷ Günümüzde restore edilmiş bu güzel yapı, artık tarihe meraklıların ziyaretleriyle eski günlerini yadediyor. Trakya Üniversitesi’ne bağlı Sağlık Müzesi olarak hizmet veriyor. Bir zamanlar buranın nice âlim, hekim, devlet ve din adamları, tedavi amaçlı gelen insanlarla dolup taşıdığını düşünebiliriz. Gelişmiş bir tıp fakültesi (medresetü’l-etıbbâ) konumundaki darüşşifa çeşitli hastalıkların araştırıldığı, ilaç terkiplerinin yapıldığı, hoca ve öğrencileriyle teori ve pratiğin bir arada bulunduğu hastane imiş. Özellikle ruh ve

⁵⁷ <https://www.trakyaagezi.com/edirne-sultan-ii-bayezid-darussifasi/> [Erişim: 29.01.2024].

sinir hastalarının (akıl hastası [?]) musiki ile terapi gördüğü farklı özelliklere sahip bir hastane. Bunun bir benzeri Amasya Sabuncuoğlu Şerefeddin (Tıp ve Cerrahi Müzesi) Külliyesi'nde görülür. Evliya Çelebi, Seyahatnâmesi'nde, burada mevsimlere göre çiçeklerin güzelim renkleri ve kokularıyla da terapi uygulandığını yazar. Darüşşifa'da bir fırın, depo, imarethane, mumhane, orta yerde oldukça güzel bir mimari ile inşa ve tezyin edilmiş bir ulu cami, misafirhane ve medrese yer alır.

Konu insan ve hastalıklar olunca nice araştırmalar, efsaneler, deyişler, edebi metinler ve hatıralar kendiliğinden sökün eder. Ahmet Kudsi Tecer'in 1957'de kaleme aldığı *Ağaçla Sarmaşık* şiiri, Darüşşifa'da ruh-sinir hastalarının tedavisinde sözünü ettiğimiz muhtelif unsurları içinde barındırır. Bu şiir, bize, Yahya Kemal'in *Mehlika Sultan* şiirini de anımsatır.⁵⁸ Hayatın yükü altında çeşitli gerilimlerle kendini gösteren ve özellikle platonik veya karşılıklı sevdaya tutulup da kavuşamayanların başına gelen psiko-somatik rahatsızlığın kişiyi hastaneye düşürdüğü durumlarda kendini gösterebilen bu tür haller, belki insanlık tarihi kadar eskiye uzanır. Demek ki, atalarımız, o dönemlerde psikolojik rahatsızlıkları bir hastalık olarak kabul etmiş ve tedavisi için nice yöntemler geliştirmiştir.⁵⁹

⁵⁸ <http://siir.me/mehlika-sultan> [Erişim: 28.01.2024].

⁵⁹ Diğer darüşşifalar için bkz. Enver Şengül, *Müzikle Tedavinin Merkezi – Edirne II. Bayezid Darüşşifası-*, Edirne Valiliği Kültür Yay., Edirne 2014, sf. 49-57.

AĞAÇLA SARMAŞIK

Burada, bu eski Darüşşifa'da,
Birbirine aşık iki genç varmış.
Kızın bulunduğu yer loş bir oda,
Oğlanın kaldığı yer daha darmış.

Her sabah ayluda buluşurlarmış,
Doluncaya kadar bir kum saati.
Kızın etrafını periler sarmış,
Oğlanın altında bir sihir atı.

Nihayet bir zaman gelmiş, sıhhati
Düzolmuş bu iki sevdalı gencin.
Bir anda kaybolmuş hayatın tadı,
Meğer saadetsiz bu onlar için.

Son defa yan yana gelmiş ikisi,
And içmiş bir daha ayrılılamaya;
Kandırıp bu iki aşık herkesi,
Yeniden girmişler Darüşşifa'ya.

En sonda acımış onlara Hızır,
Yaptığı bir iksir varmış kendinin,
Uyuduğu zaman Başhekim, Nazır,
İlacına katmış her ikisinin.

İçinde iksirden bu iki aşık,
Dünyası değişmiş her iki canın,
Kız bir ağaç olmuş, oğlan sarmaşık,
İşsiz bahçesinde Darüşşifa'nın.

Ahmet Kutsi Tecer
Edirne 1957

Darüşşifa günün farklı saatlerinde güneşin ve bulutların hareketlerine göre oldukça farklı görünüm kazanır. Suyu bol bir arazi üzerine kurulu olması, nehirlerin taşma dönemlerinde bu yapının sel sularından korunmasını da beraberinde getirmiştir ki, mimari de buna göre yapılmıştır. Darüşşifa'nın az ilerisinde eski Edirne sarayı, Fatih Köprüsü ve eskiden Danıştay binası vazifesi görmüş Adalet Kulesi yer alır ki, onlar da restore ediliyor. Günümüzde yalnızlığa terk edilmiş gibi görünse de vaktiyle burası şehrin merkezi konumunda imiş. Selimiye, Muradiye, Er Meydanı (Kırkpınar) gibi yapılarla Edirne'de bütünlüğü sağlıyor. Bize muhteşem geçmişimizi hatırlatan buna benzer nice tarihi eser var Anadolu coğrafyamızda.

Kendime Mektuplar – 5

Sevgili,

Kaç yaşlarındaydın, onu hatırlamıyorum ama her şey, hafızamda, gözümle görüyormuşçasına berrak olarak duruyor. Kuzenin eski oyuncak bebeği senin için yeni olmuştu. Çerçöpten yaptığın bebeklerle kıyaslandığında bir insan minyatürüydü. Açık kahve saçları, ince uzun bir boyu, hareketli beli, kolları ve bacakları vardı. Ablan el kadar bir yelek örmüştü ona. Çeşit çeşit elbiseleri, yatağı yorganı bile vardı. Çok güzeldi ve sen bu güzelliği arkadaşınla paylaşmaktan mutlu olurdun.

Komşunun kızı Cemile; senden bir yaş küçüktü. En yakınındaki arkadaşındı. Birlikte oyunlar oynardınız. Sen ne kadar oynucağın varsa dökerdin ortaya. Bu oyuncak bebek onun da hoşuna gitmiş olmalı ki, iyi bir yere saklamayı teklif etti sana. Evimizin üst tarafındaki iki yüz metrelik bahçemizde, Cemile'yle birlikte, onun anneannesinin bahçesine yakın bir yere gömmüştünüz onu. Bu güzel bebek için en güvenli yerdi; öyle söylemişti Cemile ve sen de inanmıştın. Sevdiklerine hesapsız güvenirdin ve sevmediklerinle herhangi bir ilişkin olmazdı. Ertesi gün bebeğini almak için o gömdüğünüz yeri açtığında topraktan başka bir şey bulamamıştın. Cemile'ye sormuş muydun, kendine kızmış mıydın, annene söylemiş miydin, hiç hatırlamıyorum. Ama günlerce aramış ve bulamamıştın; üzülmüştün.

Ben hâlâ senin gözlerinle bakıyorum, biliyor musun. Yeni tanıştığım insanlara karşı içten davranmamak için bir nedenim hiç olmadı. Onları geçmiş tecrübeler üzerinden değerlendirmek, önyargılı olmak değil midir? Temiz pencereden bakmayı tercih etmek kadar insanî bir şey olabilir mi! O nedenle hep savunmasız, hep hesapsız başladım yani tanışıklıklara. Ateşe atılan kelekler gibi hep yanarak öğrendim insanın içindeki insanî olan ve olmayan unsurları. Bu nedenle Cemiller ve Cemileler hiç eksik olmadı hayatımda ve olmayacak. Çünkü iç alemleriyle görünüşleri, isimleriyle müsemmaları arasındaki tezat, asıl yolumu bulmamda bana rehber oldu. Kendimi değil yanılsamaları gömmemi sağladılar. O yüzden bırakamam ben senin gözlerinle bakmayı.

Sevgili,

Bir süredir yeni bir yolculuk içindeyim. Aslında yeni olduğu söylenemez; yıllar önce ara verdiğim yolculuğa tekrar devam etmeye karar verdim. Bütünüyle kendi kararım olduğu söylenemez; beni tanıyanlar o yolu işaret ediyorsa bir bildikleri vardır, diyerek çıktım bu yolculuğa. O kayığa ilk bindiğimde korkulu, ürkek, kuşku dolu bakışlarla karşılaştım. Oysa birbirlerine karşı oldukça naziktiler; ama içtenlikten yoksun oldukları için bu nezaket onları yalnızlaştırıyor, korkunun o kuşku dolu girdabının içine çekiyordu. Birbirleriyle konuşuyorlar ama tanışma ihtiyacı duymuyorlardı. Halbuki hepsi aynı kayıktaydı ve hepsinin amacı aynıydı; okyanusa ulaşmak. Belki de görünüşte böyleydi ve ben o nedenle anlayamıyordum kendilerini okyanusa taşıyan kayığı kurtlar sofrası olarak algılamalarını. Ve insan bir kez kurt

gibi hissetmesin kendini, etrafındakileri tehdit olarak algılamaktan kendini kurtaramıyor, kararan gözleri kendilerine o küçücük kayığı kocaman bir gemi, üzerinde seyrettikleri nehri de bir okyanus gibi gösteriyor, güvende olmanın yegâne çaresinin o gemide bir paye elde etmek olduğuna inandırıyor, o mevkie gelinceye kadar birilerinin her an ayağını kaydırması korkusuyla hareket ettiriyor, kürekleri eline geçirince de kendini kaptan-ı derya zannettiriyor. İnsanın kendini bir yanılısamanın içinde yok etmesi ne hazin bir son!

Sevgili,

İnsan neden kendini insan gibi hissetmeyi, etrafındakilere insanca bakmayı terk eder? İnsan neden insanî taraflarını gömer, ondan uzaklaşır da doğal yaşamın kurallarıyla yaşamayı tercih eder? İnsan ne uğruna kendinden vazgeçer?

Benim ne yapacağımı mı soruyorsun? Ben yenisini buluncaya kadar o kayıkta, onun nehirde hareket eden bir kayık olduğunu unutmaksızın, insan kalmayı başarabilenlerle yolculuğuma devam edeceğim.